श्री ५ बडामहारानी

ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहया

३५ दँ क्यंगु बुँदिया लसताय्

वसपोलया सुस्वास्थ्य , समृध्दि व ताआयुया लागि

मङ्गलमय कामना

नापं

ने.सं ११०४ न्हू-दँया लसताय् ब्याक्क नेपाःमिपिन्त

भिं

तु

ना

शाही नेपाल वायु सेवा निगम

खेलुइताः

साहित्यिक दँ-पौ

न्यागूगु दँ ☐ ने. सं. ११०४ ह्मपुजा ☐ न्यागूगु ल्याः

सम्पादक

नरेन्द्रमान श्रेष्ठ बिजयेश्वर वैद्य

सह-सम्पादक

केदार 'सितु'

व्यवस्थापक

इश्वर सायमि

तीर्थराज बज्र. राकेश शिल्पकार

पिकाक

खेलुइताः पिकाक गुथि

ललित अध्ययन गोष्ठी,

तंग त्वाः, यल।

थाकू

मच्छिन्द्र प्रिन्टिङ्ग प्रेस

इखाछें त्वाः, यल ।

फोन ५-२१५०८

सल्लाहकार

स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ

जनकलाल वैद्य

नर्मदेश्वर प्रधान

दुजः

चन्द्रलाल चित्रकार

बद्रिनारायण नकर्मि

श्यामकृष्ण रंजित

प्रकाश राजकर्णिकार

जुजुभाइ चित्रकार

देवः

वत्सगोपाल वैद्य

मू ४/-

पुनर्जागरणकाल

–जनकलाल वैद्य

१) न्ह्यथ खँ

नेपालभाषा व साहित्यया इतिहासय् "पुनर्जागरणकाल" वा "पुनरोत्थान काल" या नामं प्रख्यातगु थ्व समयावधि अतिमनं महत्वपूर्ण जू । वर्तमान कालया नेपालभाषाया ब्याक्क उन्नति जुइफुगुया ब्याक्क श्रेय पुनर्जागरण कालिक भाषा साहित्य थकायेगु निंति जूगु साहसपूर्ण फलदायी ज्या सनादीपिं कवि, सम्पादक व भाषा सेवकपिंत वनी । पुनर्जागरण कालं नेपालभाषा व साहित्यया आधुनिक कालया तःध्वाखा चायेकेगु विधिवत ज्या खँया अनुकरणीय दृष्टान्त बयन । नेपाल भाषा साहित्य तःताजि विषय विधाया वाङमय व काव्य सम्पदां तःमि यायेगु, जःला खःला देश भारतया हिन्दी व मेमेगु भाषा (प्रान्तीय भाषा) विश्व साहित्यिक समुदायलिसे परिचित जुयेत स्वः थें नेपाल भाषा साहित्य नं भारत व समुद्रपारी यूरोपया विद्वानतय् पुचलय नं परिचित जुइकेगु तथा छुं दशक तक राजकीय आश्रय व भाषाभाषीपिनि प्रेम आत्मीयताया अभावं जीर्ण जूगु वाःतायेका न्हापाया थें तुं समुन्नत यायेगु हे पुनर्जागरण कालंान दकले तःजिगु ज्याझो जुयाच्वन । आःतक प्रकाशित अप्रकाशित ज्वलं गुलिन ताःलाना च्वंगु दु उकिं थ्व पुनर्जागरण कालया भाषिक साहित्यिक क्षेत्रय जूगु ज्याखँ, उजोगु ज्याखँ याना वंपि कवि, सम्पादक व भाषा साहित्य सेवीपिनि देन व उबलेया सफूपत्रिकाया सामूहिक देनयात कया अन्वेषण अध्ययन विस्तृत रूपं यायेत गाक्क सम्भाव्यताया चक्कगु उर्बरा क्षेत्र खने दया च्वंगु प्रतीत जू । (थ्व हे खँयात ध्यान दृष्टी तया नेपालभाषा बिषयया स्नातकोत्तर एम. ए. तगिया पाठ्यक्रमय च्यागू पत्र दुने 'पुनर्जागरणकाल' शीर्षकयां छगू इच्छाधीन बिषयया विविध अध्ययन अथवा अनुसन्धान प्रबन्ध च्वयेगु कथं तर्जुमा जुयाच्वंगु खः ।) थुखेरिखे विद्वान व अन्वषेकपिनि सक्रिय ज्याखँ न्ह्यज्याइ तिनि तायः । थ्व च्वखँय आः ताःलाना च्वंक्क दसि ज्वलया लिधंसाय् नेपालभाषा व साहित्यया पुनर्जागरण कालया बःचा हाकःगु परिचय खँ न्ह्याब्वयेगु तातुनागु जुल ।

लुमंकेबहगु खँ थ्व खः कि ई सनया १५ गूगु सदीरिखे इटाली (यूरोपया छगू देश) दकले न्हापां "रेनासां"या नामं सांस्कृतिक पुनर्जागरण जूगु खः। उबले अथा मनूतयके ईश्वर व धर्म प्रति जक अति मोहकता दया च्वंगुया विरोधय मानवीय सिर्जना प्रति श्रद्धा आस्था दयने कथं सांस्कृतिक पुनर्जागरण हःगु जुया च्वन । अतीतया पूर्व गौरव लुमंका स्यना च्वंगु वर्तमान स्थिति मिकेया निंति पुनर्जागरण कालीन इटालीयापिस थःथःगु सिर्जना व प्रतिभा शक्ति छ्यला संस्कृति कला काव्य व विज्ञानया ख्यलय तःजिगु ज्याखँ यात, मानवतावाद प्रतिष्ठित यात । ज्ञानया जः ह्वला मनूतयके आत्मबोध लुइकल । थुजाःगु पुनर्जागरणया लहर फ्रान्स व बेलायतय नं न्यना बंगु जुया च्वन । अन धाःसा थ्व लहरया प्रभाव ग्रीक ल्याटिनया वाङमय अनुवाद याना कया थःगु भाय तःजि यायेगु व ज्ञानया भण्डार जायेकेगु देश भक्ति भाव मनूतयके थनेगु, स्वतन्त्रता म्हयेगु, काव्यया थीथी विधा ब्वःलकेगु तथा कला विचार व विज्ञानया ख्यलय उन्नति यायेगु ज्याखँ जुल । अन रेनासाँ ई सनया १६ गू सदी फूचाई थें च्वका निसें १७ गू सदी तक सक्रिय जुया च्वन । नेपालया सतिक च्वगु जःला खःला देश भारतय ई सन १८६८-१९०० (उकथं नेसंया ९८८–१०२०) तक पुनर्जागरणया लहर न्ह्याना च्वंगु खः । भारतेन्दु हरिश्चन्द्रया नेतृत्वय न्ह्याज्याःगु पुनर्जागरणं

भारतय राष्ट्रियता व सामाजिक सुधार चेतना, भाषा सुधार व समृद्धिया ज्या खँ, समस्यापूर्ति आन्दोलन व पत्रिका प्रकाशन ज्या जुइकल । उबले भारतय उद्योग व्यापार व ब्वनेज्याया निंति नेपाल वना च्वंपि, नबयुवकपिन भारतय पुनर्जागरण आन्दोलनं आपालं प्रभावित याःगु जुया च्वन ।

२) नेपाल भाषाय लूगु पुनर्जागरण कालया समय सीमांकन

देवनागरी लिपि थः नालाः ध्वाना–सफू पिकायेगु शुरू जूगु दँ नेसं १०२६ निसें नेपालभाषा साहित्य इतिहासया महत्वपूर्णगु पुनर्जागरण काल न्ह्यज्याःगु स्वीकार याये बहःजू । नेसं १०५६ (वि सं १९६६) दँयसं फत्तेबहादुर सिंहया सम्पादनय नेपाली बिहार (कविता सङ्कलन) या प्रकाशन व वितरण जूगु ईतक पुनर्जागरण कालया सीमान्त दँ लाः । अथे ला थ्वया लिपाया छुं दँबद दुनेया गुगुं काव्यकृती तक पुनर्जागरण कालीन प्रवृत्ति खने दया च्वंनि– गथे स्व. चित्तधर 'हृदय'या सुगत सौरभ महाकाव्यय नेपालया अतीत गौरव गरिमां प्रेरणा कया स्यने त्यंगु थः समकालिक नेपाल जनजीवनया भाषा, काव्य, कला, संस्कृति सभ्यताया संरक्षण व उन्नति यायेगु कर्तव्य बोध याःगु दु । नेपालभाषा साहित्यय पुनर्जागरण आन्दोलन सक्रिय जुया च्वंगु ई ला नेसं १०२६–१०५६ दुने हे लाः ।

३) नेपालभाषा साहित्यय पुनर्जागरण न्ह्यज्याकूगुया सः

स्व. निष्ठानन्द वज्राचार्यं प्रज्ञापारमिताया नीछपु स्तोत्र (नेसं १०२६) व ललितबिस्तर (नेसं १०३४) दँय देवनागरी आखलं थासा थाना छाय पिकया विज्याःगु वसपोलं हे छुं स्पष्ट व्याख्या कारण प्वला थका बिज्याःगु आः तक ब्वने मखनानि । वसपोलं छिना बिज्याःगु पलाखं नेपालभाषा साहित्यया व्यापक प्रचार प्रसार याकनं जुइकल । व दूरदर्शी ज्यां अभिप्रेरित जुया स्व. जगत सुन्दर मल्लं ईसपं दएका तगु बाखं (नेसं १०३५) स व स्व. सिद्धि दास अमात्यं थःम्हस्यां थःगु सज्जन हृदयाभरण (नीति कविता सुना, नेसं १०४० ई सन १९२० स, प्रकाशित याना थकूगु जुया च्वन । वयकःपिं स्वम्हस्यां नं पुनर्जागरण

आन्दोलन विषयस छुं उल्लेख शब्दशः मयासे नं ज्यां हे पुनर्जागरणयात त्वःगु पलाः छिउगु जुया च्वन । स्व. कवि योगबीरसिंह दकले न्हापालाक पुनर्जागरणया क्यांवलि मे 'नेपालभाषा' शीर्षकगु कबिताय लं नेसं १०४७ बछला–गुँला अङ्कया बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिकाय थथे न्यकूगु जुयाच्वन–

नेपाल भाषा जीर्ण जूगू अलसी मचासे भींके न ॥
भारतीय शास्त्र भवनं मानः (थथे दु) ओयात बीके न ॥

वाङमय व काव्य सम्पदां तःमिगु प्राचीन गौरव गरिमा युक्त नेपालभाषा जीर्ण जूगुयात पुनरुद्धार याना भिंकेगु कर्तव्य बोध तथा भारतया (चक्कंगु अर्थ कथं न्ह्यांगु विद्यालय महाविद्यालय विश्वविद्यालय) थे जाःगु शास्त्र भवनय नेपालभाषा व काव्य ब्वने ध्येकेगु सः व उकथं औपचारिक पठन पाठन ज्यां थुकिया उन्नति याये मालाः वःगु सामयिक ग्वसाः संकेत याः । सभ्य व उन्नत देशय मातृभाषा माध्यमं शिक्षा बीगु व्यवस्था दयाच्वंगु दृष्टान्त स्वय । थःथाय देशय नं मातृभाषां शिक्षा बीकेगु व काव्यसाधना यायेगु नं च्वय न्ह्यथनागु 'नेपालभाषा' कवितां न्यंकाच्वंगु तायेदु । नेपालभाषा साहित्यय न्ह्यज्यागु पुनर्जागरण आन्दोलनया मूल मन्त्र उकियात स्वीकार याये बह जू ।

नेपालभाषा साहित्य पुनर्जागरण (पुनरोत्थान व पुनरुध्दार) आन्दोलन सक्रिय व सिर्जनात्मक जुइकूगु ला स्व. धर्म आदित्य धर्माचार्यं (जगत मान वैद्य) सम्पादित बुध्द धर्म व नेपाल भाषा पत्रिकां तिनि नेसं १०४६ निसें खः । उगु पत्रिकाया नेपाल संवत १०४७-१०४८ यंला-थिला पुन्हि अङ्कय प्रसारित " बुध्द धर्म व नेपालभाषाया समाचार " शीर्षक दुने पुनर्जागरण आन्दोलनया मूमूगु उद्देश्य व ज्याझो स्पष्टं थथे संकेत याना तये धुंकूगु खने दु ।

क) नेपालभाषायात न्हापा आजु अजिपिसं थ्यें नतुं उध्दार याये माल,

ख) (मां बौ पिसं) काय, म्ह्यायपित नेपालभाषां शिक्षा बी माल,

ग) नेपालया प्रधान मन्त्रि श्री ३ महाराज चन्द्र शम्सेरं नेपालया राजभाषा

पर्वतिया धालसां गोर्खाभाषायात सभा समिति दयेका सफु छापा याका दिल धासेंलि झी प्रजापिसं न (नेपाल भाषी प्रजा) थ:गु मामया मुले सयेकागु नेपालभाषः धालसां नेपाभाय यात अवश्यन उध्दार, प्रचार व प्रकाश यायेगुलि न्हि घौछि जक जुलसां थ्व भाषापत्र दछि दछिया कया जुलसां न्हूगु पद्य चोया ५लांगु पत्र माला संगृह यायेमाल,

घ) बिदेशं नं अंग्रेजी पास् बोपिन्त थगू भाषा कायगु हे नेम (नियम) जूया नीति पटना कलकत्तादि विश्वबिद्यालये नं [नेपालभाषा] दुथ्याकेगु प्रयत्न जुल

—(पौ २०)

ङ) थ्व पत्र (बुध्द धर्म्म व नेपालभाषा) खालि बुध्द धर्म्म व नेपालभाषा जीर्णोधार व समाज सुधार यायेत प्रकाश जूगु जुया नीति थो प्रकाश जुयी मजुयी नेपालि समाजया भरे जुयि

—नेसं १०४८ पोयला-चिल्ला ल्या:,

पिब:सा पौया लिउनेसं बिया त:गु सूचना ल्या:८।

सम्पादक धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य थः समकालिक नेपालभाषा बाङमय काव्यया स्यना च्वंगु स्थिति न्हापाया आजु अजिमापिसं थकया थकूगुथें स्वक पुनरूद्धार यायेगु खँ व सल्लाह स्पष्टं न्ह्यथना दिशा निर्देश तक याना थकूगु दु। स्व. कवि योगवीर सिंह व धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्यया बिचार व तातुना जोलाना च्वंगु यचुक सी दु। धर्म्म आदित्य धर्माचार्य पुनरूद्धार (पुनर्जागरण) भाषाय जक सीमित मयासे थः समकालिक जनजीवनया त:गु म्हंछि पक्षयात नं कत्ताना थकूगु तथ्य बुध्द धर्म्म व नेपालभाषा पत्रिकाय प्रकाशित सामयिक टिप्पणी सदेशं सीका काये फु। नेपालभाषा साहित्य, धर्म, शिक्षा व समाजयात भिंका न्हापा न्हापा थें त:जिक उद्धार यायेगु ज्यायात बयकलं आन्दोलन कथं न्ह्यज्याकेगु साहसपूर्ण सक्रियता क्यना दिल। पुनरूद्धार (पुनर्जागरण) आन्दोलन प्रचारया पक्षय स्वस्थ, समझदारपूर्ण व शिष्ट माध्यम बयकलं बुध्द धर्म्म व नेपालभाषा पत्रिकायात याना थकूगु जुया च्वन। थ्व खँ उगु

पत्रिकाय इलय बेलय प्रकाशित जुइगु "नेपालभाषा आन्दोलन व साहित्य प्रचार' शीर्षकगु टिप्पणी समाचार व मेमेगु नं सूचना व सामयिक सुधारया टिप्पणी खं स्पष्ट या:।

थ्व महत्वपूर्णगु पुनर्जागरण कालया परिचायक तथ्य झीसं थ्यं मथ्यं स्वंगू ति दशक लिपा नेपालभाषा परिषदया नेपाल (ऋतु पौ, ल्या: १ व ५ सिध्दिदास स्मृति अङ्क), स्व· चित्तधर 'हृदय' या भीगु साहित्य, कमलप्रकाश मल्ल सम्पादित नःलि स्वना सफुती दुथ्या:गु समीक्षात्मक च्वखँ, प्रेमबहादुर कसा: सम्पादित सिध्दिदास म्हसीके सफुतो दुथ्या:गु समीक्षात्मक व परिचयात्मक च्वखँया पाखें आंशिक मात्राय् सीका वया च्वना। कमलप्रकाश मल्ल सम्पादित नेपाल भाषाया ध्वाना सफूया धलः सफुती वय्कलं न्ह्यब्वयादीगु अनुसन्धानात्मक बिस्तृत 'भुमिका' च्वखँय् नेपाल भाषाया पुनर्जागरण कालयात कया (पौ ल्या: १–१६) आ: तकया दकले न्हापालाक बिशद चर्चा याना दीगु तस्सक अध्ययनीय जू।

४) पुनर्जागरण काल नांया औचित्य

नेपाल भाषा साहित्य थी थी विषय विधाया समयक्रम कथं झोलाक अनुसन्धानात्मक व समीक्षात्मक अध्ययन याना पूवंगु ईतिहास च्वयेगु ज्या जुइ मानि। आ: तक प्रकाशित नेपालभाषा साहित्य इतिहासया आंशिक परिचय न्ह्यब्वइगु च्वखँय् व सफू सफुती नेपालभाषा साहित्यया थी थी काल बिभाजन यायेगु कुतः जुया च्वंगु दु। अथे काल विभाजन याना नामकरण या गु मध्ये थुगु पुनर्जागरण (पुनरोत्थान / पुनरूद्धार) काल नां छुना छगू काल कथं परिकल्पना याना त:गुली मेमेगु नांया कालया सिबे उपो औचित्य दु। थ्व पुनर्जागरण कालं छखेर नेपालभाषा साहित्यया प्राचीन गौरव गरिमा (ई सनया १७ गूगु व १८ गूगु सदी रिखेया) आदर्श आज्जु नाला: पुनरुद्धार यायां न्ह्याज्यायायेगु व मेखेर नेपाल भाषा साहित्यया कृति आधुनिक समययात ल्वः कथं ब्वलंकाव वनेगु आकांक्षा तथा उपलब्धियात नं कत्ताये फुगु दु। नेसं ९९८ या

लिपानिसें नेसं १०२५ दुने नेपाल भाषायात उबलेया सरकारं छखे ध्याक्व लिका ब्यूगुलि व नेपालभाषाभाषीपिंसं नं थःपिनिगु लिपि वाङमय व काव्य सम्पन्न नेपाल भाषा च्वये ब्वनेया संस्कार हे त्वःफिकुगुलि घिटिघिटि पनेत्यंगु थ्व नेपाल भाषा साहित्ययात जीवनदान बिया हानं म्वाकेगु व न्ह्याकेगु ज्या जूगु ने.सं. १०२९-१०५९ दुनेया समयावधि विशेषयात पुनर्जागरण काल नां छुना तःगु उचित खने दु । थित्तुंथिक लाःगु चिचीहाकःगु गुगुं गुगुं समयावधि विशेषयात बुध्द धर्म व नेपालभाषा पत्रिका काल (ने.सं. १०४५–१०५०) व निष्ठानन्द बज्राचार्य, सिद्धिदास अमात्य, योगवीर सिंह व जगत सुन्दर मल्ल प्यह्मसित नेपालभाषा साहित्य देगःया प्यंगः थां धका च्वछायेगु याना प्यंगःथां काल धका काल विभाजन यायेया सिबें छहाकलं पुनर्जागरण काल धका नामकरण याना नेपालभाषा साहित्य इतिहासया छगू महत्वपूर्ण समयावधी विशेषयात म्हसीकेगु पायछि खने दु । बास्तवय बुद्ध धर्म्म व नेपालभाषा पत्रिका व प्यंगःथां नामं प्रख्यात निष्ठानन्द बज्राचार्य, सिद्धिदास अमात्य, योगवीर सिंह व जगत सुन्दरपिं पुनर्जागरणकाल दुने हे लाःपिं खः ।

५) पुनर्जागरण कालय नेपालभाषा साहित्यया गतिविधि, ज्याखँ व उपलब्धि

पुनर्जागरण कालय नेपालभाषा व साहित्यया गतिविधि अध्ययन यायेबले निताःजि प्रवृत्ति सक्रिय जुया च्वंगु खने दु– (अ) भाषिक चेतना व (आ) भाषा सुधार प्रचार प्रसार यायेगु ।

(अ) भाषिक चेतना– लिच्छविकालीन नेपालय संस्कृत भाषां कीका तःगु शिलाभिलेखया खँग्वः मध्ये संस्कृत मखुगु २४८ गू खँग्वः मध्ये नं गुलिं गुलिं जक नेपाल भाषाया खँग्वः खः धका अर्थ व ध्वनि उच्चारणया लिधंसाय ल्यया कया थःनाले मयेक नेपालभाषायात संस्कृत भाषा अभिलेखया धांकि दुने लाका तःगु जुया च्वन । न्ह्याचोगु मध्यकालय नेपालभाषाया खँग्वः स्पष्टं म्हसीके अःपुक अभिलेखय दुथ्याका तःगु खने दत । नेसं २३५ यां थुखेया पुरातात्विक

बलि ज्वलनय (ताडपत्र, शिलापत्र व सिजः पौ) नेपाल भाषाया वाक्य खने दत । लिबोगु मध्यकालय ला नेपालया अभिलेखय संस्कृतयां ल्यूया थाय नेपाल भाषा-याल दत । नेपालभाषायात नेपालभाषा नामं 'देशभाषा', 'स्वदेश भाषा'कथं सम्मानित जुल । उबले नेपालभाषा नेपाल उपत्यकाया राजकीय, धार्मिक, शैक्षिक व मेमेगु ज्याखँया नापनापं न्हिन्हिस्यां खँल्हाबल्हाया माध्यमकथं छ्यलेगु याना तल । विविध विषयया सफू च्वयेत माध्यम याना तल । नेपाल भाषी व नेपाल भाषेत्तरपिनि कालबिलया ज्याय दसि भों च्वया बीगु नं थ्व हे भाषां जुया च्वन । उबलेया नेपाल उपत्यकाय उदार भाषा नीति व व्यवहार दया च्वन । संस्कृत व नेपालभाषा लिउ लिउ मेमेगु मैथिली, फारसी, उर्दू, पर्वते (वर्तमान नेपाली भाषा) भाषायात प्रश्रय व कदर जुया च्वन । उजोगु स्थिती नेपालभाषां छुं भाषिक समस्या संकट सामना याये माःगु मदु । उबलेयापिंसं नेपालभाषा माध्यमं थःथःगु इच्छानुसार यःयःगु विषयया मे, नाटक, बाखं, शास्त्र सफू च्वये ब्वने याना थ्व भाषा तःमि याये फयाच्वन । उजागु क्रम शाहवंशीय जुजुपिनि शासनकालय तकं (ने. सं. ९९८ रिखेतकं) न्ह्याना च्वन ।

लिपा जुजु श्री ५ सुरेन्द्र वीर विक्रम शाहया शासनकालया लिचोगु ई निसें नेपालभाषायात राजकीय बहिष्कार यें याना नेपाली भाषायात जक स्थान व प्रोत्साहन बीगु यात । नेपालभाषां च्वया तःगु भों भि अड्डाय प्रमाण लगे मजुल । नेवाःतसें थःगु भाषां खँ ल्हायेगु, ब्वनेगु व च्वयेगु तक त्वःफिका हल । थःगु हे लिपि म्हमसिया वन । नेपालभाषाया अवस्था कन्नाचग्यापुक घिटिघिटि पना च्वन । उबलेया सचेत भाषा प्रेमीपिंसं थ्व भाषाया अवस्था, मांभाय कथं व प्राचीन गौरवया दृष्टि थ्व भाषाया महत्ता दया च्वंगु थुइका थुकियात हानं म्वाकेगु इलंम्हःगु भाव विचार दुथना काव्य साधना यायेगु व प्रचार प्रसार यायेगु निंति ग्वसाः ग्वये माःगु वाःतायेका च्वन । उकथं ल्वःल्वःगु ज्या याना च्वन, याका च्वन । सःतिक लाःगु भारतया बिश्वविद्यालयस

(कलकत्ता व पटनाया) अन अनया प्रान्तीय भाषायात (बंगला,विहारी) अनिवार्य भर्नाकुलर विषय रूपय ब्वने दयेका ब्यूगु जुया च्वन । उबले अन उच्च शिक्षा कायेत नेपालं वना च्वंपि बिद्यार्थीतयके न थःगु भाषाप्रति ममता श्रद्धा जाया वल । इमिस थःथःगु मां माययात विश्वविद्यालयया पाठ्यक्रमय दुथ्याकेमाःगु थुकियात पत्र पत्रिका व सफू प्रकाश याना ब्यापक प्रचार प्रसार याये माःगु वाः तायेकल । उबले भारतय् हिन्दी साहित्यय् न्ह्याज्यानाच्वंगु राष्ट्रवादी सुधार–वादी पुनर्जागरण अभियानं नं भारतय अध्ययन यानाच्वंपि नेपालभाषी बिद्यार्थी-तसें नं थःगु मांमाय् नेपालभाषा साहित्यया अतीत गौरव लुमंका थुकियात ईयात ल्वयेक तःजिक न्ह्याकेत थुकी पुनर्जागरण हये माःगु सामाजिक आवश्यकता भाः पिल । जगतमान वैद्य - धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्यं नेपालभाषाया पुनरुद्धार यायेगु सकल्प मती स्वना बुद्ध सवत् २४६६ (नेस १०४५) स्वांया पुन्हिंनिसें बुद्ध धर्म्म नामं धर्म पुथि पिकया दिल । कलकत्तां प्रकाशित जूगु उगु धर्म्म पुथिं नेपाल उपत्यका दुने थ्यंक पुनर्जागरणका नौलः ह्वलेगु ज्या शुरू याना दिल । व हे पत्रिका लिपा वुध्द धर्म व नेपालभाषा नामं बुद्ध संवत् २४७० निसें अस नेपालभाषा व नेपालभाषा साहित्यया मुखपत्र जुया प्रकाशित जुसेंनिसें (बुद्ध संवत् २४७१, नेसं १०४७ बछला गुंलो ल्याः) नेपाल उपत्यका,भारत व यूरोप थ्यंक नेपालभाषाया ब्यापक, प्रचार प्रसार जुइकल । खास याना उबलेया नेवाः जातिया नुगलय् मांमाय् नेपालभाषाया प्राचीन गौरव, थ्वयात ववत्यलाः उपेक्षापूर्ण व्यबहार याना तःगु व थुकिया प्रचार प्रसार यायेगु लँय् पनाच्वंगु समस्या इत्यादिया स्थितिबोध जुइकेगुलो थ्व पत्रिका दकले आपा सक्रिय जुल । व पत्रिकां सकसिके थंगु भाषिक चेतनां उबलेया भाषा साहित्य च्वये ब्वने ज्याय व समाज सुधारया ज्याय तकं दुनें दुने मकसितं ग्वाका तल ।

उबले न्ह्याज्यानाच्वंगु पुनर्जागरण आन्दोलन बुध्द धर्म ब नेपाल भाषा पत्रिकाया लं थना ब्यूगु भाषिक चेतना दुने थुपि लाः—

क) नेपाल भाषाया शुद्ध नां व थ्वया प्राचीन काब्य वाङ्मय सम्पदाया परिचय बोध याना थ्व भाषाप्रति श्रद्धा आस्था थनेगु कुतः । बुध्द धर्म व नेपालभाषा पत्रिकाय् 'नेपालभाषा' नां व 'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य' शीर्षकगु प्रबन्ध व नेपालभाषा साहित्यया सूची प्रकाशन ज्यां स्वदेशी विदेशीतय नुगलय थ्व भाषाप्रति श्रध्दा थनेगु यात ।

ख) नेपाल भाषायात ववत्यला तःगु व उपेक्षापूर्ण व्यवहार याना तःगुया स्थिति बोध । उबलेया सरकारं थ्व भाषायात ववत्यला छ्य्य लिका तःगु व नेवाः तयेँ हे न थःगु मांभाय् नेपालभाषां खँ ल्हाये, च्वये, ब्वने स्वःता थुकिया ज्ञान संस्कार तकं फुका च्वच्वंगु स्थितिबोध बुध्द धर्म व नेपालभाषा पत्रिकां नेपाल, भारत व यूरोप थ्यंक प्रचार प्रसार याना बिल । व पत्रिकां थ्वया प्रति सहानुभूतिपूर्ण आत्मीयताया भाव नं ग्वाका बिल । फ्रान्सया प्रख्यात इतिहास कार सिल्भेन लेभि सम्पादक धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्ययात छोया हःगु पती नेपाल भाषाप्रति "बुधिम्ह मामयात थम्ह काय नं अति हे माया मदयेक... बांमलाक बिवा मयासें तगु खना" दुःख प्वंका हःगु खँ (ने.स. १०४७–४८ यंला-थिला ल्याः, पौ २०–२१) थुकिया दसि ख. ।

ग) मांभाय प्रति कर्तव्य बोध यायेगु कुतः । बुध्द धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिकाय इलय वेलय प्रकाशित समाचार, गतिविधि, अनुसन्धानात्मक च्वखँ, टिप्पणी, नेपाल भाषा शीर्षकया कवितातसें नेपालभाषीपिनि नुगलय् थःमांभाय् नेपालभाषाप्रति थःम्हं याये माःगु कर्तव्यया लँ क्यन । संसारया मेमेगु तःमिगु सभ्यगु राष्ट्रय मां भाषां शिक्षा बिया याकनं सःस्यूपि नागरिक दयेकीगु खँया दृष्टान्त कना व पत्रिकां उबलेया सरकार, मां बौ, ल्यायम्ह ल्यासे व मचातय नुगलय् मांभाषां च्वये ब्वने यायेमाः, ज्याय खँय नेपालभाषा व नेपाल संवत छ्यलेमाः धयागु कर्तव्य बोध याकल । सिद्धिदास, योगवीर सिंह, जगत सुन्दर

व शुक्रराज शास्त्रीपिसं नं थ थःगु काव्यकृति व ब्वने सफूया माध्यमं मांभायया महात्म्य मन्त्र नेपाल भाषीया नुगलय् दुथना बिल । पुनर्जागरण आन्दोलनया मूल मन्त्र मनसा वाचा कर्मणा मांभाय प्रति प्रेम यायेगु मांभासं च्वये ब्वने ज्या अनिवार्य यायेगु, पाठशाला विश्वविद्यालयस मांभाषां शिक्षा बोमाः धयागु जुया च्वन । पुनर्जागरण कालं नेवाःतय नुगलय मांभाय नेपालभाषाप्रति प्रेम क्यनेगु निंगु संस्कार रूपय पिना तःगु दया आःतक न नेवाःजाति मांभाय नेपालभाषा थकायेगु ज्या यथाश्रद्धा प्रेमं द्या–त्या या च्यूता मतसें यानाव च्वंगु खः ।

घ) सफूया नेपालभाषा व खँल्हाबल्हाया नेपालभाषा पाना च्वंगुया अनुभूति । पुनर्जागरण कालीन नेपालभाषी च्वमिपिसं व सर्वसाधारण ब्वमिपिसं थःथःपिसं न्ह्यान्हिथंया थवं थवय ल्हाना च्वनागु भाषां सफू च्वया मतःगु व सफूया नेपालभाषा धाःसा मेगु हे तालगु भाषां च्वया तःगु (अनुदित टिका ग्रन्थ व पौराणिक तथा जातकावदान बाखंया माध्यम भाषा) जुया थ्व भाषा हना ब्वने मसःगु अनुभव याना च्वन । सार्वजनिक शिक्षालयया व्यवस्था उस्त मदुगुलि , नेपालभाषा माध्यमं च्वये ब्वनेगु शैक्षिक संस्कार त्वःपयूगुलि, स्तरीय व्याकरण नियमावली भाषा नियन्त्रित मजूगुलि उबलेया सर्वसाधारण जनं यय थें विकृत भासं खँ ल्हायेगु याना च्वन, नेपालभाषां च्वयातःगु ब्वने मसया च्वन । उबलेया नेवाःतसें थःगु नुगः खँ नेपालभाषां च्वया अभिव्यक्त याये मछिताया च्वगु तथ्य जगत सुन्दर मल्लया ईसपं दएकातगु बाखं सफुती छ्चला तःगु नेपाल भाषां पुष्टि याः ।

उकिं, उबलेया दूरदर्शी व प्रवुद्ध च्वमिपिसं सफुती माध्यम रूपय छ्यलेगु नेपाल भाषा सर्वसाधारणजनं न्हि न्हिस्या चलन चल्तीया नेपाल भाषा यात हे याःसा जक यक्वस्यां थ्व भाषा च्वये ब्वने फइगु वाः तायेकल भाषाया प्रचार प्रसार याकनं जुइगु भाःपिल, सर्वसाधारणजन मां भायया ग्वाहालि

याकन सःस्यूपिं जुया वइगु खँकल । थुजागु खँ मती स्वना स्व निष्ठानन्द, सिद्धिदास, धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य, शुक्रराज शास्त्रीपिसं थः थःपिसं च्वयागु सफुती चलन चल्तीया नेपालभाषायात माध्यम माय्कथं छ्यलेगु परम्परा न्ह्याकल ।

ङ) व्यावहारिक दृष्टि देवनागरी लिपि छ्यला (प्रयोग) मछिनापुया अनुभूति । कला मर्मज्ञ नेवाःजाति तः ताजि लिपि (भुंजिमो, गोमो, लितुमो, पाचुमो, रञ्जना, नेपाल इत्यादि) दयेका जातीय कला सीप क्यना बन । थो थो लिपि सलंसः पौ दुगु सफू, दोलंदोगू च्वयाः संयमपूर्ण साधना नं क्यना थकल । उपिं थो थो लिपिं सफू च्वयेगु यान्त्रिक प्रविधि धाःसा पुनर्जागरणकालो व ववयासिबें न्ह्यवगा नेवाःतसें दयेका मफुत । जनजनया नुगलय उबले शिक्षाय जलं मखःगुया मूल कारण छगू थ्व नं खः । शास्त्र अध्ययन याईपिं व कर्मकाण्ड ज्या यायेमापि ब्रम्हु, गुभाजु, जोशी, आचाजु तथा लिपिकारतसें जक भुंजिमो, गोमो, रञ्जना, व नेपाल इत्यादि थोथी लिपि च्वये ब्वने फु, मेमेपिसं मसः मफु । नेपाल भाषां च्वया तःगु दसि भों (काल बिल न्याये मियेगु) अडुाय प्रमाणित मजुसेंलि धार्मिक कर्म काण्डया ज्याय बाहेक मेमेगु ज्याय खँय यक्वस्यां नेपालाक्षरं मच्वःसे देबनागरी लिपिं च्वयगु याना हल । देबनागरीं संस्कृत, हिन्दी व गोर्खा (आःया नेपाली) भाषाया सफू पत्रिका पुनर्जागरण कालय नेपाल उपत्यकाय दुथ्यने धुंकल । उजोगु स्थितो देवनागरी लिपि नालाःथासा आखलं नेपालभाषाया नं सफू छापा याना पिकाये फःसा जक हिन्दी गोरखा भाषां थें नेपालभाषां नं ज्ञानया जःह्वलेगु लँय पलाः च्वयेके फइगु ताया देवनागरी लिपिं सफू छापायाना पिकाल । नेपाललिपिं च्वयाब्वना वया च्वंपिं नेवाःतयेत देबनागरी लिपि नाला काय धुंका नं नेपाल भाषां च्वयेत ब्वनेत देवनागरी लिपि मछि तायेका पुनर्जागरणकालीन व लिपा लिपाया च्वमि ब्वमिपिसं सःतया च्वन । तर बास्तवय नेपाललिपि व देबनागरी लिपि नितायसं माआखः व बाआखःया ल्याः उलि उलि हे दु, उच्चारण नं अथे अथे हे खः ।'आ' 'इ' 'ई' 'उ' 'ऊ' 'ऋ' 'ॠ' कारया चिं तइगु नं अथे अथे हे खः ।

'ए' 'ऐ' 'ओ' 'औ' कारया पताः च्वयकीगु व आखलय आखः ह्वंकीगु जक नेपाल व रञ्जना लिपिस पा: । नितां लिपिस पाना च्वंगु ला लिपि विशेषया आकार प्रकार बहुा बान्कि हे जक खः । नेपाल भाषाया गुगुं ध्वनि उच्चारणयात ज्वंगु त्व गु आखः अयत्रा चि विशषया आविष्कार ला देवनागरी व नेपाल लिपि नितायसं य ये माःगु सामयिक आवश्यकता महसूस जुया च्वंगु अवश्यं खः । नेपाल भाषा यात देवनागरी लिपि हे मज्वंगु मखुकि लिपि च्वये श्वनेया अभ्यास व बानी मदुगुया कारणं जकं नेपाल भाषायात देवनागरी लिपि मत्वःथें मज्वं थें अनुभव जूगु खः ।

(आ) भाषिक सुधार व सिर्जनात्मक सक्रियताया चेतना–

पुनर्जागरणकालीन नेपाल भाषा सेवीपिसं थ्व भाषाय खने दयावःगु समस्या व मछि जक खंका सः तया थकूगु मखुकि थ्व भाषाया सर्वाङ्गिन सुधार जुइगु दूरदर्शी ज्या हे श्यना थकल । सिर्जनात्मक, रचनात्मक व सगठनात्मक ज्याखँ याना नेपाल भाषा साहित्य तःमि तःजि यायेगु संस्कार व परम्परा पिना नं नेपाल भाषा साहित्य ब्वलंका थकल । उमिगु परिचय खँ थन सक्षिप्त न्ह्यथने–

क) पत्रिका प्रकाशन– स्व. धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य बुद्ध सवत २४६६ (नेःसं १०४५) स्वांयापुन्हि खुन्हुनिसें बुद्ध धर्म शास्त्र... नेपाले बौद्ध व्यपारादि मूल मूलगु खया (खँया) पुथि रूपय बुद्ध धर्म्म नामं प्रकाशित याना दिल । बुद्ध संवत् २४७० या बछला तछला ल्या.निसें श्री वैकुण्ठ प्रसादयो अनुरोध व कविता रचनाया ग्वाहालि नेपालं वःगु लिधंसा दया बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा नामं थ्व पत्रिकां पलाः न्ह्याकल । बुद्ध सवत् २४७१, नेपाल संवत १०४७ बछला–गुंला ल्याःनिसें थ्व पत्रिकां बौद्ध धर्मय जक सीमित मजूसे नेपाल भाषा साहित्यया मुखपत्र जुया धर्म्म सुधार व ज्ञानया जः ह्वं साहित्य सृजना सक्रियता थँथं पलाः च्वयेकल । बुद्ध सम्वत् २४७१ ने.सं. १०४८ या

पौवला–चिल्ला ल्याःनिसें थ्व पत्रिका नेपालया आदि धर्म्म बुध धर्म्म, बौद्ध साहित्य व सभ्यता तथा नेपाल भाषा व नेपाल भाषा साहित्य मण्डलया मुखपत्र जुया पिहाँवल । थ्व पत्रिकाया लगनशील साहसी, शिष्ट, सुयोग्य, दूरदर्शी, विद्वान सम्पादक याकःचां हे थ्व पत्रिकाय गद्य बिधाया तःताजि अङ्ग व धार्मिक तथा राष्ट्र भावनां (देश प्रेम भावनां) जाःगु मे कबिता प्रकाश यासें नेपाल भाषाया पुनरूद्धार यायेगु ज्याय थःत छ्याया दीगु तःजिगु साधना खः । कविता व मे चिना तःम्हःमछि च्वमिपिसं अनयात ग्वाहालि ब्यूथें गद्य विधाय सुयां पाखें रचनात्मक सिर्जनात्मक ग्वाहालि अनयात चूलाःगु धाःसा खने मदु । अनं बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिकाय समकालिक सरकारया छुं गुगुं पाखँय छ्त्ति कुंमखिउँसे थःगु भाषा साहित्य पुनरूद्धार यायेत माःगु त्वःगु साहस व सिर्जनामूलक वातावरण दयेकेगु कुतः जक याना दिल ।

धर्मशास्त्रया पुथि, साहित्यिक पत्रिका, जर्नल, समसामयिक सुधार टिप्पणी ...बहगु पत्रिका, शैक्षिक पाठ्य–सफू हे धाये बहगु पत्रिका, जागरण सुधार सन्देश ...ग्यंकीगु शङ्खघोष, अल्याख अशिक्षित नेपालभाषीयात ज्ञानया मतं बयनीगु पत्रिका–सकतां छता जुया न्ह्यलूगु थ्व पत्रिका नेपालभाषा व साहित्यया पुनर्जागरण आन्दोलनया नं सक्रिय मुखपत्र खः ।

ख) पुनर्जागरण कालया दूरदर्शी च्वमिपिसं लिपिया खँय् निताजि बांलागु ...याना थकूगु खने दु–छता, ई कथं त्वयेक पला छियेत व उबले ह्याय्गु जुया ...नागरी लिपि थःनालाः सफू पत्रिका छापा आखलं पिकायेगु । नेपाल लिपिं हे ...त्रक प्रविधि सफू छापा यायेत ज्वलं ताः लाकेगु उबले इलं व लाय् (पूंजीं) ...य मल्हाःगु व उजागु यान्त्रिक विधि दयकेया संस्कार मदुगुलि उबले देवनागरी ...लेगु हे कतिलाःगु जुयाच्वन, सुविधा चूलाके अःपुगु लँ जुयाच्वन । निता, ...भाषाया प्राचीन वाङ्मय व काव्यया अनुसन्धान अध्ययनया निति

आवश्यकगु नेपालया प्राचीन अभिलेख ग्रन्थय छ्यलात:गु लिपिया परिचय ज्ञान बीगु ज्या नं पुनर्जागरण कालय बुध्द धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिकाय स्व.धर्म आदित्य धर्माचार्य यानाविल । नेपाल व रञ्जना लिपिया वर्णमाला व नेपाल लिपिं च्वयात:गु अभिलेखांशया किपा: तथा नेपालय प्रचलित लिपिया नां व प्रयोग जुया च्वंगु हे नं प्रकाश याना दिल । देवनागरी लिपि सफू थाका पिकायगु ज्याय न्हापां न्हापां न्ह्यज्या:पिं नेपाल भाषीपिं स्व. निष्ठानन्द बज्राचार्य, स्व.सिद्धिदास अमात्य, स्व.जगत सुन्दर मल्ल, (पत्रिका पिकया दीम्ह) धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य व शहीद शुक्रराज शास्त्रीं ख: । शहीद शुक्रराज शास्त्रीं हे दकले न्हापालाक नेपाल लिपिं सफू थाकेगु खँय प्राविधिक समस्या – क) नेपाल लिपिया टाइप मदुगु तर देवनागरीया टाइप सुलभ, ख) टाइप दयेका च्वनेत हे धेबा आपा तुइगु, ग) नेपाल लिपि ब्वने स:पिनि ल्या: म्हो जूगु स्पष्टिकरण बिया देवनागरी लिपि छ्यले मा:गु कारण कना दिल । नेपाल भाषा व्याकरण, पौ–ठ) । वयकपिनिगु थ्व दूरदर्शी ज्यां नेपाल भाषा साहित्य पुनर्जागरणकालंनिसें उन्नत जुजुं थौंया अवस्थाय थुलित प्रचार प्रसार व त:मि जुइफुगु ख: ।

ग) नेपाल भाषा व साहित्य बिषय शैक्षिक ब्वने ज्वलनय दुथ्याकेगु कुत: – प्राथमिक बिद्यालयनिसें बिश्वबिद्यालय स्तरया पाठ्यक्रमय् नेपाल भाषा साहित्य बिषय दुथ्याका पठनपाठन याना याका वंसा जक हे थुकी स्तरीय काव्य सिर्जना, बिबिध बिषयया शास्त्रीय सफू, अनुसन्धान साधना जुइगु तथा भावी सन्ततिपिंके थ्व भाषा साहित्यया शिक्षा ज्ञान संस्कार कथं दँहँ वनीगु ताया: पुनर्जागरणकालीन नेपालभाषी च्वमिपिसं व शिक्षाप्रेमीपिसं मांभाय्या माध्यमं शिक्षा बीमा: धका: जोडदार स: त:गु ख: । धर्म्म आदित्य धर्माचार्य व अनया पासापिसं नेपाल भाषा साहित्य विषय कलकत्ता व पटना विश्वबिद्यालयया पाठ्यक्रमय भर्नाकुलर विषय कथं दुथ्याकेगु कुत: यानादीगु ख: । बुध्द धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिकाया माध्यम थ्व खँय स्वस्थ बिचार संचार व टिप्पणी खँ न्ह्याब्वया दीगुया नाप नापं पाठ्यक्रम

पाथेत ल्वयक धका पत्रिकायात गद्य संग्रह धका विधागत ब्वथला नं प्रकाश याना बिल । प्राथमिक तहया शैक्षिक ज्वलं शहीद शुक्रराज शास्त्रीं नेपाली बर्णमाला (ने.सं. १०५३), नेपालभाषा रीडर –नं. १-२ (ने.सं.१०५३) व नेपाल भाषा ब्याकरण (ने.सं.१०४८) च्वया पिकया थकल । जगत सुन्दर मल्ल नं मां भाय नेपाल भाषां शिक्षा ब्यूसा हे जक मचात थाकन ज्ञानी गुणी जुइफइ धयागु आदर्श सन्देश न्ह्याब्वया ईसपं दएका तगु बाखं (ने.सं.१०३५) पिकया थकल । अथे हे धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्यं थ्व भाषाया वाङमय व साहित्यया अनुसन्धान ज्याया नीस्वने थें दृष्टान्त क्यने थें अनुसन्धानात्मक प्रबन्ध "नेपालभाषा व थ्वया साहित्य' व 'नेपाली भाषा साहित्यया सूची' (बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा, ने. सं. १०४७ बछला गुंला ल्या:, ६-२४) स प्रकाश याना दिल । थ्व च्वखँ अनं ने. सं. १०४६ स अलाहवाद भारतय जूगु पंडित महासभाय ब्वना न्यंका दी धुंकूगु ख: । अथे हे अनं ' नेपाल भाषा पद्य साहित्य' धयागु विधा विशेषया परिचायक च्वखँ नं (बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा, ने सं. १०४६, यंला कौला ल्या:, पौ ३६) दकले न्हापालाक न्ह्याब्वया दी धुंकूगु नं लुंमके बह जू ।

घ) स्तरीय भाषा दयेकेया निंति व्याकरण च्वयेगु व पिकायेगु ज्या–पुनर्जागरणकालया भाषिक चेतनां नेपाल भाषीपिं स्वम्हसित नेपालभाषा व्याकरणकार रूपय न्ह्याब्वल । उबलेया नेपाल भाषाया भाषिक प्रवृत्ति ध्यान दृष्टिस तया: नेपाल भाषा व्याकरण च्वया वंपिं मध्ये शहीद शुक्रराज शास्त्रीं नेपाल भाषा ब्याकरण, सिध्दिदास अमात्यं 'सिद्धि व्याकरण, (अप्रकाशित तिनिगु) व धर्म्मं आदित्य धर्म्माचार्यं "संक्षिप्त आदि नेपाल भाषा ब्याकरण " (अप्रकाशित तिनिगु, बुध्द धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिका, ने. सं. १०४६ कतिला थिला ल्या:, पौ १७ स न्ह्यथना त:गु । मेमेगु ल्या: या दुने नं न्ह्यथना सूचित याना त:गु) । थुपिं स्वंगुलिं ब्याकरणया मंका: कुत: मुख्य

याना थुपि जुयाच्वन- (१) समकालिक चलन चल्तीया नेपालभाषाया लिधंसाय व्याकरण दयेकेगु । (२) समकालिक नेपाल भाषाय अतिरूनं भ्रष्ट व विकृत रूप मवयेमा धयागु तातुनां व्यावहारिक व्याकरण नियम दयेकेगु (३) नेपाल भाषाया स्वरूप प्रकृति प्रवृत्ति रक्षा जुइकथ थुकियात परिष्कृत यायेगु । ४) समकालिक चलन चल्तीया नेपाल भाषायात काव्य, शास्त्र व ब्वने सफू ज्वलं च्वयेया निंतिं व्यावहारिक व परिष्कृत माध्यम दयेकेगु समष्टिपरक अभ्यास व संस्कारया परम्परा न्ह्याकेगु । खनं थौंकन्हेया नेपाल भाषाया परिष्कृत रूप पुनर्जागरणकालीन थुपि व्याकरणकारपिनि देन खः धका स्वीकार्य जू । ५) स्वंगुलि व्याकरण च्वयेगु ज्या ने. सं. १०४६ दँय जूगु नेपालभाषा व्याकरण इतिहासया लछि लाःगु संयोग खः ।

शहीद शुक्रराज शास्त्रीया नेपाल भाषा व्याकरणं त्वःता थकूगु विशेष देन थथे खः- (१) थःगु अध्ययन व अनुभवं तिफ्यायेफु थें नेपाल भाषाया भाषिक व वैयाकर्णिक स्वरूप प्रकृति प्रवृत्ति दुवालाः न्ह्यब्वयेगु तथा इमिगु लिधंसाय नेपालभाषायात ल्वःल्वःगु नियम कोछीगु ।

२) संस्कृत, अंग्रेजीपा व्याकरण नियम व उदाहरण नाप नेपाल भाषा व्याकरणया नियम व उदाहरण तुलना याना नं क्यना तःगुलिं छुं अंशय थ्व तुलनात्मक व्याकरणया ज्या ब्यू, दकले न्हापांगु तुलनात्मक व्याकरण जू वःगु दु ।

३) समकालिक नेपाल भाषो जनजीवनय प्रचलित हिज्जे, खँग्वः, रूप, क्रिया-पद रूप, पद विन्यास व वाक्य बिन्यासयात मान्यता बिया नेपाल भाषा व्याक-रणया नियमयात व्यावहारिक रूप बीगु ।

४) आखः सुलाः च्वंथाय दीर्घ उच्चारण जुइगु संकेत यायेगु निंतिं बिसर्ग (:) छ्यलेया न्हापांगु कुतः । संस्कृत भाषाय छ्यलीगु बिसर्ग व नेपाल भाषा व्याकरणय छ्यलेगु बिसर्गया भिन्नताया स्पष्टीकरण बिया तःगु (पौ ५)

५) व्याकरणया सकतां अङ्ग अवयव बिषयव-र्ण विचार, शब्द बिचार, वाक्य बिन्यास विचारया अतिरिक्त छन्द विचार धका विस्तृत रूपं परिभाषा व उदाहरण बिया तःगु ।

६) संस्कृत अथवा अंग्रेजी व्याकरणया गुगु परिभाषा व दृष्टान्त विशेष नेपाल भाषाया व्याकरणय नं व्यवहार योग्य जूगु कथं दृष्टान्त सहित परिभाषा नियम बिया तःगु (पौ ८८-९९, पौ १४३-१५७, पौ १८५-१९४ दुने बिया तःगु अंश स्वया दिसँ)। अथे हे नेपाल भाषाया वाक्य बिन्यास (Syntax) सम्बन्धी नियम, वाक्य भेद उपभेद व वाक्य गठनया नं परिभाषा व उदाहरण (पौ २२२-२४१) बिया तःगु अध्ययनीय जू ।

७) पाणिनीया संस्कृत अष्टाध्यायी व्याकरण, अंग्रेजीया नेस्फील्ड ग्रामर, हिन्दी व नेपालीया व्याकरण स्वया थःगु भाषायात ल्वयेक दयेकातःगु व्याकरण । अंग्रेजी, संस्कृत व हिन्दी व्याकरण ब्वनेत ग्वाहालि जुइकथं नेपालभाषीपिनि निंतिं दयेका तःगु व्याकरण ।

८) ये देशया नेपाल भाषायात स्तरीय भाषा स्वरूप नालाः दयेका तःगु व्याकरण ।

शहीद शुक्रराज शास्त्रीया नेपाल भाषाप्रति दृष्टिकोण वयक:या नेपाल भाषा व्याकरण सफुती थथे न्ह्यलू वः—

१) नेपाल देशया [नेपाल] भाषाया नँ बिलकुल लोप याये मज्यू ।
२) गम्भीर नेपाल भाषा...नेपाल भाषा समुद्र
३) थ्व [नेपाल] भाषायात उन्नत व उज्ज्वल याना बिया
४) थःथःगु प्रान्तीय भाषां भाषां थःथःगु प्रान्ते शिक्षा प्रचार याये अःपुया नीतिं थ्व प्रान्तीय नेपाल भाषाया नँ उन्नति यथासाध्य जुइमाः
५) यदि तता क्यहेँपिसँ नं थ्व नेपाल भाषा व्याकरणे मन तया विद्या ब्वनेगुली परिश्रम यात धाःसा स्वनाम धन्य ..स्त्रीरत्न जुई फई...माँपिसँ थःगु मचा फेटुका सन्तानतेत न्यारया भीत्रे गुलि विद्या ब्वंके फइ उलि मेपीं बृहस्पति थें जुया च्वों पों गुरूपिसँ नँ न्येर तक ब्वंकूसाँ शिक्षित याय् फइ मखु ।

शहीद शुक्रराज शास्त्रीया नेपाल भाषा व्याकरणया छुं मल्वःथें च्वंगु

खँ थथे खने दु–

१) नेपाल भाषाय दन्त्य (त थ द ध न) सिवें मूर्द्धण्य (ट ठ ड ढ) छ्यलेमा: धयात:गु । अथे हे न, म आखः सुला च्वंथाय् चन्द्रबिन्दु मिलाफुति चिं छ्यलेमा: धयात:गु ।

२) नेपाल भाषायात गम्भीर समुद्र धयादीम्ह वयकलं प्रान्तीय भाषा नाला: त:गु (पौ–ख) वयकः आपाः भारतय् ब्व:लंम्ह जूगुलिं भारतय बंगला, बिहारी, पंजाबीयात प्रान्तीय भाषा धा:गु स्वया नेपाल भाषायात प्रान्तीय भाषा स्वीकार यायेगु ला थ्वया इतिहास ल्व:मंकेगु थें जुल, थ्वया त:जिगु देनया नं अनभिज्ञ जुइ थें जुल । थ्वं नेपालया थासं थासय च्वच्वंपिं थी थी मनूतय माध्यम भाय जुया ज्या बी धुंकूगु तकं वेवास्ता याये थें जुल ।

"सिद्धि व्याकरण" (ने. सं. १०४६) अप्रकाशित तिनिगु सफू खः । आ: थुकिया गुरू कापी तकं ब्वना सयेके सोके मास्ति व:पिनि निंतिं दुर्लभ जुयाच्वंगु दु खया खँ खः । सफुती नेपाल भाषाया छु छु गुजागु नियम गुकथं न्ह्याब्वया त:गु दु सोके मखना च्वन । अयनं व सफू ब्वना दी धुंकूपिं स्व. चित्तधर 'हृदय' या झीगु साहित्य (ने. सं. १०८७, पौ ६२–६३) व ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यया "नेपालभाषाय् सिद्धिदासजुया देन" शीर्षकगु च्वखँ (गं, दँपौ ल्याः छगूगु, पौ २१५-२१६) बः कयाः उकिया छुं आंशिक परिचय खँ सोके फु । ब्याकरणया सकतां बिषय कताना ' सिद्धि ब्याकरण ' च्वयात:गु खने दु । ब्याकरणया बिषय आख: क्वथा, स:या क्वथा, खँया क्वथा, छन्दया क्वथा व ज्ञानया क्वथा धका ब्वथला त:गुली नेपाल भाषाया थ:गु पहया ब्याकरण न्ह्यब्वयेगु अभिप्राय प्रष्ट सीदु । थ:गु भाषाय ब्याकरण सफू मदया च्वंगुलिं व नेपाल भाषां च्वये मन दुपिनि (गय च्वये ?) धयागु संसय मदयेका बी धका च्वया थकूगु खने दु । स्व. 'हृदयं' थुकियात 'रचना विचार' (अंग्रेजी भाषा रचना, English Composition) धाये बहगु सफू कथं परिचय बियादीगु दु ।

सिद्धिदासं नं थः समकालिक जनजीवनय चलन चल्ती वयाच्वंगु नेपालभाषा खँग्व: यात जक थाय बियात:गु दु, खँग्व:या पुलांगु रूप बियामत: । आखः सुला: च्वंथाय् अकारान्त आकारान्त खँग्वलय नं विसर्ग छ्यलात:गु सी दु ।

स्वदँ दुम्ह (!) मचायात निसें बी. ए. कक्षायात नं ल्व:गु धका परिचय, विज्ञापन सूचं बियात:गु स्व. धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्यं च्वया थकूगु "संक्षिप्त आदि नेपाल भाषा ब्याकरण" (ने. सं. १०४६) या गुरू कापी नं आ: वेपत्ता जुयाच्वंगु दु । वयक:या धापू कथं शुक्रराज शास्त्रीं नेपाल भाषा व्याकरण वयक:या हे व्याकरण स्वया दयेकल (बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा, ने. सं. १०४९ कतिला–थिंला ल्या:, पौ १६–१७) धयागु खँ निगुलिं व्याकरण नापं तया परीक्षण अध्ययन यानालि तिनि जक सो दइ । संक्षिप्त आदि नेपाल भाषा व्याकरण या त:धंगु विशेषता हे प्राचीन समकालिक नेपाल भाषा स्वरूप प्रवृत्ति बिचा: यासें दयेका त:गु ख: । नेपाल भाषा खँग्वः व चीन भाषा खँग्व:या सम्बन्ध दुगु भाषा शास्त्रीय तथ्य नं मती तया थ्व व्याकरण दयेका त:गु खने दु ।

ङ) संस्थागत ज्याखँया परम्परा न्ह्या:गु-पुनर्जागरण कालया मेगु छगू बांलागु विशेषता भाषिक, साहित्यिक, सामाजिक व सांस्कृतिक ज्याखँ सकलें मुना यायेगु परम्परा हानं न्ह्याकूगु ख: । लिच्छवी काल व मध्यकाल निसें संस्कार कथं पुस्तां पुस्तां दँहं वयाच्वंगु धार्मिक, सांकृतिक व सामाजिक ज्याखँ न्यायेकेगु गुथिया चलनयात पुनर्जागरण कालय सामाजिक, धार्मिक, भाषिक सुधारया संस्थागत माध्यम कथं छ्यलेगु यात । थ्व ज्याय दकले सक्रियम्ह धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य हे जुया च्वन । बुद्ध धर्म्म, बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिका पाखें अनं पलिस्था याना थकूगु संस्था, मण्डल, समिति व गुथितय परिचय चूला: व: । नेपाल भाषा व साहित्य पुनरोद्धार प्रचार–प्रसार जुइके

तातुसे ने. सं. १०४६ स. "नेपाल भाषा साहित्य मण्डल" धयागु नेपाल भाषा साहित्ययां दकले न्हापागु संस्था उबले कलकत्ताय च्वंच्वंपि नेपालवासिपिं मुना धर्म्मराजिक चैत्य विहारे विधिवत पलिस्था जुल। थ्व संस्थां शुरूइ हे उजूर विरोध फये मा:सां ने.सं. १०५० कतिला थिला पुन्हि तकया बुध्द धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिका पिकया संचार विचार व ज्ञानया जः ह्वले ज्या याना थकूगुया पलाः चि सी दु। व संस्थां या:गु ज्या मध्ये मुखपत्र रूपय बुद्ध धर्म्म व नेपाल भाषा पत्रिका (ने.सं. १०४६–१०५० तक) या प्रकाशन पुनर्जागरणकालया अमूल्य देन खः। कलकत्ता व पटना विश्वविद्यालयया पाठ्यक्रमय नेपालभाषा साहित्य विषय दुथ्याकेगु कुतः व उकिया निंति मा:गु त्वःगु स्वस्थ वातावरण सिर्जना यासे संगठित जुइगु ग्वसाः नं उगु संस्थाया ज्या खँ खः। नेपाल भाषा साहित्य बिषय विश्वबिद्यालय स्तरीय पाठ्यक्रमय दुथ्याके तातुना थे ब्वने सफू प्रकाशन यायेगु नं उगु संस्थाया दृढ संकल्पवद्ध तयारी ग्वसाः दया च्वंगु जुल। थ्पि खँ बुद्ध धर्म्म व नेपालभाषा पत्रिकाया थी थी अङ्कय प्रकाशित संचार-विचार, सूचना व विज्ञापन पाखें सीके फु। उगु संस्थाया (मण्डलया) गठन व पदाधिकारीतय बिस्तृत व प्रामाणिक तथ्य माला: पिब्वयेगु ज्या त्यं हे दनि। आ:तक उगु संस्थाय व्यवस्थापक प्रबन्धक, व मन्त्री धयागु पद दु धयागु सी दु। पदय सुनां सुनां ज्या या:गु स्पष्ट सी मदु। धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य छम्ह जक व्यवस्थायक रूपय ... धरवाना च्वंगु थोदृ।

नेपाल उपत्यका दुनेया 'साहित्य समिति' या गठन, कार्य विधि, पदाधिकारीत, ग्वसाः, तातुना व उपलब्धिया छुं खँ व समितिया पाखें न्ह्यब्वया थकूगुया दसि ज्वंल न्ह्यलू मवःनि। स्व. चित्तधर 'हृदय' या क्रीगु साहित्य (ने.सं. १०८७, पौ ९३) सफुलि हे तिनि दकले न्हापा उगु 'साहित्य समिति' छुं परिचय न्ह्यब्वःगु दु। स्व. योगबीर सिंहया कापः कोठी बरोबर मुना स्व. कवि सिद्धिदास, स्व. लेखनाथ पौड्याल, स्व. चक्रपाणि चालिसे, स्व. आशु कवि शम्भु प्रसाद व स्व. योगबीर सिंहपिसं थः थः पिसं चिना हःगु कविता पाठ याइगु जुयाच्वन। फुक्क कविपिनि कविताया मू भाव नेपालया सकल जनतायात जहानिया एकतन्त्री राणा सरकारया पाखें जुया च्वंगु शोषणं मुक्ति जुइकेगु लँ लुइकेगु जुया च्वन, स्थिति बोध जुइकेगु व आत्मबल थनेगु जुयाच्वन। वयक:पिसं च्वया तःगु कविता कापि जफत जुई धुंका व उबलेया बडा गुरुज्यू हाननं अथे मुना कविता च्वयेमते धका गंसेलि साहित्य समिति सुम्क च्वंगु जुल।

च) वार्णिक छन्दं लोक पद्य रचना व रीति परम्पराया लँ ज्वंगु-पुनर्जागरण कालया निम्ह प्रमुख कविपिंके (सिद्धिदास अमात्य व योग बीर सिंह) कवि श्रेष्ठ जुइगु प्रतिभा खंका स्व. पंडित कवि चक्रपाणी चालिसें वार्णिक छन्द रचना अभ्यास याकल। हिन्दीया दोहा चौपाइ छन्दय बांलाक नासलं ली धुंकूम्ह ('सज्जन हृद-याभरण) थःकिया दसु खः) सिद्धिदासं थःगु भाव अझ यत्थे अभिव्यक्त याये छिनीगु तायाः वार्णिक छन्दं श्लोक चिनेगु कुत यायेमनं हे 'सिद्धिरामायण' च्वःगु जुयाच्वन बालकाण्ड रामायण ३८६ गू श्लोक थीथी छन्दं चिने धुंकालि वयकः वार्णिक छन्द पद्य रचनाय बांलाक पारंगत जूगुया दसि 'सत्यसती' खण्डकाव्य खः। योगवीर सिंहया योग सुधा सफुती छन्दं पद्य रचनाय सफल पलाः चि खने दु। पुलांगु गीति मे चिनेगु परम्परा त्वःताः वार्णिक छन्दया लँ ल्यूबले पुनर्जागरणकालीन करपिनि (सिद्धिदासमा सत्यसती व सम्वादय बाहेक) श्लोकया पद विन्यासय (खँग्वः छ्यलाय) विकृति खने दत। सरलश्रुत बोध व सूक्ष्म छन्द सिद्धिदासं तथा शीघ्र छन्द बोध सफू पं. नीलवज्र वज्राचार्यं च्वया वार्णिक छन्दय उबलेया नच्चा नच्चा कविपिंत अभ्यस्त याकल। उबलेया नेपालभाषी कविपिनि नेपाली भाषी संस्कृत पंडिततय सत्सङ्ग दया न छन्दं श्लोक चिनेगु लँ लिना न्ह्याःगु जुल। थिमि नगदेशया स्व. कवि रामजी प्रधानाङ्ग उजोगु सङ्गत गुणं वार्णिक छन्दं श्लोक चिने सयेकूम्ह कवि

खः । उवलेया नेपाली भाषाया सुन्दरी व सूक्ति सिन्धु पत्रिकां न्ह्याकूगु शृंगारिक श्लोक व समस्यापूर्ति रचनां आपालं प्रभावित व आकर्षक जूपिं सिद्धिदासं व योगवीर सिंहं नं नेपालभाषाय रीतिवादी शृंगारिक काव्य अनुवाद यायेगु (शुकरम्भा सम्वाद्–सिद्धिदासं) व समस्यापूर्ति श्लोक चिनेगु (हृदयया सलि मजाः नि– योगविर सिंह) याना छझा यौवन सुलभ रसिक प्रवृत्ति न्ह्यब्वया काव्य खुसी लाला का'गु खने दत । तर लिपा वयक पिसं रीतिवादी शृंगारिक प्रवृत्ति नं सुधारवादी खण्डकाव्य रचनाय स्वरथ भाव विचार न्ह्यब्वब्वं छ्यला स्तुत्य ज्या याना थकूगुया काव्य दसि सिद्धिदास-या सत्यसती व योगविर सिंहया 'प्रवासी पत्नीया वसन्त' खः । उपि रचनाय वयकःपिसं नायिका भेद, ऋतु वर्णन, शृंगार रसया भेद निमित्त कारण वातावरण व स्थिति जक न्ह्यब्वये थें याना जक समाज सुधार व राष्ट्रिय जागरण सन्देश न्यंकेगु मू लक्ष्य याना न्ह्यब्वःगु दु । वयकःपि रीतिवादी शृंगारोद्दीपक काव्य परम्परा ल्यू ल्यू मवंसे न्हू युग निर्माण यायेगुली आपा प्रवृत्त खने दु । नायिका भेद वर्णन प्रधानगु काव्य परम्परा ई सनया १७ गूगु सदीरिखे सिद्धि नरसिंह, प्रताप मल्ल, व जगच्चन्दपिसं स्यस्यल्लागु नेपालभाषा गीति काव्यधाः न्ह्याका तःजि कथं न्ह्याके धुंकुगु खः । सङ्गत गुणं याना छझा जक छुं समग्या लागि सिद्धिदासं उजोगु विषय ज्वंगु खः । लिपा ला पुनर्जागरण कालया मूलमन्त्र ल्यू ल्यू हे काव्य सिर्जना या.गु सो दु ।

छ) समस्यापूर्ति ग्वसा: – काव्य सिर्जना यक्वस्यां यायां नेपालभाषा काव्य तःमि यायेगु तातुना कथं पुनर्जागरणकालीन कविपिसं समस्यापूर्तिया ग्वसाः ग्वःगु जुया च्वन । श्लोक पद्य कविता च्वये न्ह्यांपित कुतः याकेगु थ्व ग्वसाः उबले यक्वं प्रेरणादायी व फलदायी सिद्ध जुल । स्व. कवि सिद्धिदासं ग्वसाः ग्वःगु " हनि तिनि छन्हु धात्थें मालिनीया प्रसादं " समस्यापूर्ति श्लोक चिनेगु ग्वसाःया फलस्वरुप ख्वपया रत्न भक्त जोशी नं राष्ट्र प्रेमी कवि

रुपय परिचित जू वल । सिद्धिदासया सत्यसती हे नं पूर्णतः 'धर्म तोते मखुका' धयागु शीर्षकया समस्या पूर्ति श्लोकं स्यल्लागु खण्डकाव्यया रुप का:गु खः । कवि योगवीर सिंहया " चेतन गुरु अष्टक " "हृदयया सलि मजानि" शीर्षकगु समस्यापूर्ति रचना नं उबले लोकं ह्वा:गु जुयाच्वन ।

ज) तःताजि विधा न्ह्यलूगु पुनर्जागरण कालय नेपाल भाषा वाङमय व काव्ययात पद्य व गद्य धका ब्वथला विधा ब्वःलंकेगु ज्याय बुध्द धर्म व नेपाल भाषा पत्रिकां पलाः न्ह्याकल (बुध्द धर्म, बुद्ध सम्वत २४६६, ने. सं. १०४५ ल्याः २–४ सं. निसें पद्य व गद्य धका रचना शीर्षक नामस कोष्ठक दुने जक संकेत यानातल । बुद्ध सम्वत् २४७० बछला तछला अङ्क निसें दकले न्हापालाक नेपाल भाषा पद्य, ने. सं. १०४७ बछला – गुंला अङ्क निसें उखे नेपाल भाषा पद्य संग्रह व नेपाल भाषा गद्य संग्रह धका विधागत ब्वथल) ।

पुनर्जागरण कालय नेपाल भाषा पद्य व गीति काव्य दुने क) धार्मिक स्तुति मे, ख) गीति मुक्तक – शृंगारिक व वेदान्त विषयया काव्य न्हापा न्हापा दये धुंगु थे'या खः । न्हूगु न्ह्यलूगु मध्ये क) रोमानी शैलीया ('ह्वयत्यंगु स्वांयात' 'वसन्त' 'सन्ध्या') वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलं, ख) न्हूगु परिवेशया विचार व सन्देश दुयना सिद्धिदासं सज्जन हृदयाभरण नैतिक कविता संग्रह तथा योगबीर सिंहं योगसुधाया समाज सुधारवादी, राष्ट्रवादी व नैतिक कविता संग्रह न्ह्यब्वया दिल, ग) इति कथनात्मक व प्रबन्ध शैलीया श्लोक, काव्य व खण्डकाव्य धाः न्ह्यज्यात । सिद्धिदास अमात्यया सिद्धिदास रामायणया, योगवीर सिंहया 'रानी मन्दिराया विलाप' व 'प्रवासी पत्नीया वसन्त' थुकिया दसु खः । नेपाल भाषा गद्य विधा दुने उबले (क) अनुदित बौद्ध ललितविस्तर निष्ठानन्दं आधुनिक नेपाल भाषा गद्यया दसु थें च्वंक

न्ह्याब्वया दीगु महत्वपूर्ण जू । (ख) विश्वन्तरया बाखं नं उबलेया चलन चल्तीया नेपाल भाषा गद्य बुद्ध धर्म्म पत्रिकाय पिदन । सिद्धिदासया 'शिवविलास' बाखं नं मनोवैज्ञानिक बाखं जूगुलिं थुकिं नेपाल भाषा बाखं साहित्य विधाय नसंचा ह्वनेगु ज्या यात । (ग) 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' अनुसन्धानात्मक प्रवन्ध 'सर्ववन्धु' निवन्ध रूपय, व 'सिद्धिदास थःगु मिखाय' आत्मकथा जीवनी रूपय पिब्वया सिद्धिदास अमात्य नेपाल भाषा गद्य ब्वलंकूगु जुल । धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य सामयिक विचार संचार, टिप्पणी, मचातय निंति जातक बाखं, बुद्ध चरित महाकाव्यया गद्यानुवाद, सौन्दरनन्द महाकाव्यया भावसार, 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' व 'नेपालभाषा साहित्यया सूची' थें जाःगु अनुसन्धानात्मक गद्यकृति नेपालभाषां पिब्वया दिल। जगत सुन्दर मल्लं मचातय निंति ब्वने सफू धका 'ईसपं दएका तगु बाखं' प्रकाश याना दिल । शहीद शुक्रराज शास्त्रीं नं वर्णमाला, नेपालभाषा रीडर व नेपाल भाषा व्याकरण थें जाःगु स्तरीय ब्वने ज्वलं न्ह्यच्याका मांमाय नेपालभाषा गद्य तःमि याना थकल ।

सारांशतः नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय पुनर्जागरण काल अतिभनं महत्वपूर्ण काल खः। ई. सनया नीगूगु सदीया शुरूया स्वंगूति दशक दुनेया समयाबधी नेपालभाषा व साहित्य धाः पुनर्जीवित व पुनरुद्धार यासे अविद्याया ख्यूँ गालय दुना च्वंपिं नेपालीतयत पुनर्जागरण नीलखं हाहा याना थनेगु ज्या न पुनर्जागरण कालं यात । नेपालभाषा साहित्य ख्यलय सिर्जनात्मक रचनात्मक ज्याखँ यायेगु प्रेरणादायी व सक्रिय परम्परा न्ह्याका नेपालभाषाय आधुनिक काव्य परम्परा वुहां पिहां याये छिंक तः ध्वाखा चायेका बिल ।

नॅया खोर दुने कुनाब्यु जिन्दगी

पुष्प राज राजकर्णिक

जीवन लँपुया दुवाः पतिकं
हिसि बासा लाया
छखे, लसकुस यानाच्वनो
च्वंस्वांत ।

जीवन लँपुया दुवाः पतिकं
पहाड , कन्दरा जिगु देया ज्यामछि लँ ब्वया
मेखे , पियाच्वनो
लालीगुराँसत ।

च्वंस्वांया सम्मोहन अहो
गुलि बल्लागु स्व
सम्मोहन पत्ति चिका
मनू गुली तोरकां जूगु स्व
थःत थःम्हं स्याना
लास छोने जीवन खना च्वंगु स्व
थुमिगु पहः खना
लालीगुराँस अहो थौं गुलि हीमो चाः
वयागु मिखाँ ख्वबि धाः हाः ।

ग्यात , ग्यात अहो जि तसकं ग्यात
लालीगुराँसया ख्वबि देश थ्व चुइकान ।

प्रगतिशील साहित्य व यौन

– जगदीश चित्रकार

'प्रगतिशील' वा 'जनपक्षीय' साहित्यिक पुचलय् छगू अवधारणा व दृष्टिकोण छसः जुइक थाय् कयाच्वंगु खनेदु, व खः यौन व मतिना विषयसं वा मिसा मिजंया रतिरागात्मक पक्षयात कयाः छुं नं च्वयेगु जनपक्षीय मखु, प्रगतिशील मखु थुज्वःगु बिचाः ज्वना च्वंपिं साहित्यिक पुचलं याइगु छुं नं कथंया साहित्यिक ख्वसा वा प्रकाशनय् न्ह्यथना कथंया बिषयबस्तुयात जियां जित्तले छुं हे थाय् मबिइगु अले थुज्वःगु बिषयसं रचना च्वइपिं साहित्यकारपिनिगु नं छुं मू मदु कथं याउँक स्वयेगु सहज प्रबृत्ति झीथाय् उप्वलं खने दु।

रति–रागजनित समस्याय् मनू ततः क्यनाच्वंगु थौंकन्हसं जक मखु, थ्व द्वलद्वः न्ह्यवंनिसें या समस्या खः। शायद मानव-सभ्यता गुलि पुलां थ्व समस्याया इतिहास नं उलि हे पुलां। तर समस्याया समाधान मालेगु क्रम थौंतकं क्वमचाःनि, रतिरागया माखापिखाय् थौंतकं मनूत खिचाभुजि थें ततः क्यनाच्वंगु हे खनेदनि।

भगवान बुध्दया पालय् स्वयं भगवानं हे नं थ्व बिषयया वाद-विबादय् थःगु बिचाः प्वंका बिज्याःगु जुयाच्वन। प्रसंगवश प्राचीन बौध्द-साहित्यय् 卐

卐 राहुल सांकृत्यायन (हिन्दीं अनुवादक) "बुद्ध वचनामृत–१" मज्झिम निकाय, (बाराणसी : महाबोधी सभा बुध्दाव्द २५०८), पौ ल्याः ६०९-६१० या संक्षिप्त भावानुबाद– लेखक.

...ापनातःगु उगु घटनायात छको थन न्ह्यथनेगु पाय् छि जुइ—

छगू इलय् कजंगला धइगु थासय् सुवेणुवन नांगु जंगलय् भगवान बिज्यना ...। उबलय् पारासिविय संप्रदायया ब्रम्हुतय् छम्ह चेला उत्तर-माणवक धइम्ह ...म्ह मनू भगवान याथाय् वल। भगवानयात संमोदन (नमस्ते ?) यानाः व ...नू छखेलिक फेतुत। वैंत खनेवं भगवानं न्यना बिज्यात—

"माणवक ! पारासिविय ब्रम्हुतसें इन्द्रिय- भावनाया खँय् नं उपदेश बिउला ?"

"गौतम ! उज्वःगु उपदेश जिमित नं बिउ।" – व नुखं लिसः बिल।

"इमिसं छु धकाः उपदेश बिइगु माणवक ?"

"गौतम ! मिखां रूपयात स्वय मते, न्हाय्पनं न्यने मते। गौतम ! थथे धकाः पारासिविय ब्रम्हुतसें इन्द्रिय-भावनाया खँय् जिमित स्यनीगु खः'। अले माणवकयागु खँ न्यनाः भगवानं धया बिज्यात—

"पारासिविय बाज्या पिनिगु ख स्वयेबले अय्सा कां व स्वाँय् हे भावितेन्द्रिय जुइ, इन्द्रिय–भावना थुउंपि जुइँ, ईन्द्रिय-संयम तयेफुपिं जुई। छाय् धाःसा कांनं रूप खनी मखु, स्वायँ् नं छुं नं ताईमखु'

भगवानया खँ न्यनाः माणवक जिल्ल जुल। छु धाये छु मधाये जुयाः घुरे जुल। गबेत छधों कोछुना च्वन। छुं लिसः बिइँ मफुत। अले भगवानं अन हे च्वंच्वंम्ह आयुष्मान् आनन्द पाखे स्वयाः नोंवाना बिज्यात–" आनन्द ! पारासिविय बाज्या– पिसं इन्द्रिय–भावनाया उपदेश अःकथं बिइगु जुयाच्वन, थुकियात न्ह्यकथं थुइके मफयेक सर्वोत्कृष्ट भावना लुइके फंमखु।" अले थ्व खँ थुइका बिज्यायेत आनन्दं वसपोलयात इनाप यात। भगवानं इन्द्रिय-भावनाया खँ थुइका बिज्यात- "मिखां रूपयात स्वयाः हे जक बांलागु – बांमलागु तिपयाये फै, थुइके फै। न्हाय्पनं न्यनाः हे जक भिंगु – मभिंगु, नीगु – मनीगु खँ थुइके फै। बांमलागु

मदुसा अन बांलागु नं मंत, हानं बांलाः धयाच्वनेगुया छुं अर्थ ल्यं मंत, बांला
धाये फैगु मखु स्थिति हे मंत। बांलागु व बांमलागु थुइकाः हे जक
निगुलिं भाव निर्लिप्त जुइ फं, मुक्ति लुइके फं, भावितेन्द्रिय जुइ फं। मिखा
प्वाःतिना जक, न्हा ?पं प्वाःतिना जक, खिउँथाय् जक तनो, तुयूजः लुया
मखु।"

जि थुकथं भगवानं इन्द्रिय–दमन मयासे इन्द्रिय– संयम यायेगु पा
तिबः बियादीगु खः। मानव - शरीर रचनासं विविध इन्द्रियया थःथ.गु
थी – थी ज्या दु। इन्द्रिय जनित सलसः द्वलंद्वः लखंलख – अल्या
तृष्णा झीके दु। तृष्णायात प्वःचो मफुत कि तृष्णा मनूयात चुइका
यंको, जीवनय् सन्तुलन दइमखु। तृष्णाया खँ मन्यनेवं तृष्णां सुनावनी मखु,
तृष्णायात मस्वयवं तृष्णा तनावनी मखु, तृष्णायात क्वत्यलेवं तृष्णा सिना
वनी मखु। तृष्णाया स्वभावयात ह्मसीका, तृष्णाया रूप स्वयाः, तृष्णा गथे
दना वइ, गुजाः गुजाः थासं सुलाः सुलाः तृष्णा दुहां वई धैगु खँ थुइका
हे जक तृष्णायात कघाये फं। तृष्णायात कघाये धुकाः जक, तृष्णायात
थःगु ह्लातिई प्वःचिइ फये धुंकाः जक, तृष्णायात नुगलं पितिने फं।
जि थुकथ भगवानया धपू थ्व हे खः।

गृहस्थीया समस्या, जनसाधारणया समस्या, तृष्णायात पितिनेगु मखु।
गृहस्थ भिक्षु मखु, वया जीवनय् तृष्णा ला सदां ल्यना हे च्वनी। नुगलय्
इपां थिपां मखंक दना वइगु तृष्णायात कघाना - प्वःचिनाः मखु 'क्वत्यलाः
मखु, जीवनय् संयम लुइकेगु, संतुलन लुइकेगु, शान्ति लुइकेगु लँपु मनुखं
ज्वनेत स्वइगु खः।

शान्ति लुइकेगु मन् मात्रया नुगःया मंका प्याय्चाः खः। शान्ति
निर्विवाद। झोगु दयुइ ल्यनाच्वंगु ल्वापु थुलिसम्म खः कि गुगु लंपु ज्वनेगु।

शान्ति लुइकेत न्ह्याज्यायेगु क्रमय् गुलिं हिंसाया लँपु ज्वनीपिं दु, गुलिं
अहिंसाया। निथ्वःया थः थःगु मूल्य दु, विश्वास दु, अवधारणा दु, सिद्धान्त
दु। सिद्धान्ततः छथ्वलं मेथ्वःयात कोथले मफुतल्ले ल्वापु ल्यना हे च्वनी,
विभेद ल्यना हे च्वनी। अहिंसाया लँपुयात सिद्धान्ततः सुनानं थुनाछ्वये मफु-
तल्ले, हुया व्छये मफुतल्ले थ्व ल्यना हे च्वनी। न्हाय्पं प्वाः तिना, मिखा
प्वाः तिस्सिनाः अहिंसाया लँपुयात सुनानं हुयेफइमखु, न्हुइ फइमखु।
शान्ति व प्रेमया खँपुयात दबुलिइ थाय् मबियवं, थासाय् दुमथ्याकेवं व तना
वनी मखु। प्रगतिशील साहित्यिक पुचः बथुइ अप्वःसिके थथे हे थाय्
मबिइगु, दुमथ्याकेगु, क्वत्यल्यगु, दमन यायेगु आग्रह उप्वः दु। थुज्वःगु
हे नीति नीन्यासः चाच् बुद्धाब्द न्ह्यो पारासिविय ब्रम्हूतसें नं ज्वंगु खः –
मिखां स्वप मस्वयेगु, न्हाय्पनं मभि खँ धकाः न्यं हे मन्यनेगु। पारासित्रिय
ब्रम्हूतयगु दमन – नीतियात थौंया प्रगतिशील साहित्यिक पुचलं ज्वनाच्वंगु
साप अजू चायापुसे च्वं, थुइके थाकू।

यदि च्वसं न्ह्याछ्नागु खँपु मखु धइगु खःसा, असत्य धइगु खःसा
मतिनाया बाखं, कविता धोदुइवं प्रगतिशीलं फस्वये माःगु मदु; यौन–भावनाया
किचः जक खःगु साहित्य खनाः नं थान्हान्हुइ माःगु मदु। म् न्ह्यसः खः
प्रगतिशीलतय्के यौन–भावना हे मदुला? प्रगतिशीलतसें सुइतं गुबसं मतिना
याःगु मदुला? मतिना हे याये मसःसा याये सयेके जकं माल ला? वा
सयेके हे म्वाल ला ? प्रगतिशीलतय्के यौन–अङ्ग हे मदु ला? यौन जन्य
फुक्क भावनां इपि पूवंक हे निर्लिप्त खःला? यौनया खँ ह्ला हे मह्लायेवं
मनूया यौन तनावनी ला ?

यौनयात पिने पिने क्वत्यलिपिंसं सुलाः सुलाः यौनया अश्लील, क्वपुंगु
नवःगु सफू क्वथाप्वालय् च्वनाः स्वइपिं झीथाय् सुं मदुला? इमित प्रगति-
शीलं पने फुला? थौंतकं सुं हे 'प्रगतिशीलं क्वथाप्वालय् सुचुका तःगु

भिङिओलय् वँचुगु सँकिपा मस्व:निला ? यदि यौन-भावनायात प्रगतिशील जक प्व:चीफु जनता मखु धइगु सा प्रगतिशील जक मनू, जनता पशु ला ? यदि अथे मखुसा जनतायात प्रगतिशीलया खिपतं चिनातये मा गु छुं कारण जि मखं । मतिनाया बाखं-प्याखं च्वये मजिउ धाइपिं गुलिखे प्रगतिशीलतयुत झीसं सिनेमा हलय् प्वाँय्-प्वाँय् लुइकेत थाकु मजू । थ्व सुनानं मसिउगु खं मखु यौनजन्य स्वच्छन्द ख्या याइपिं झीथाय्या बुँज्याइपिं मनूत, अपा झीपिं ज्याम्ित, कुकुबिइपिं भल्यातयुके सिकें पिनें सुचु-पिचु धायका जुइपिं, म्हुतुया छ्गवः छ्गवः आखःयात नं समाः याना नोंवाइपिं, महलय् च्वनीपिं, ततःखागु छेंय् च्वनीपिं मनूतयुके यौन-विकृति अप्वः दु, दुराचार दु, व्यभिचार दु । आः प्वला स्वत धाःसा गुगु समाज पितें सुचुपिचु, श्लील, सुघर अन हे दवकय् नवःगु यौनया डुङ्गर लुयावइ । पिनें स्वयेबले भद्दा, फोहर ख्यालि- न्हिलि जाःगु समाजय् यौन-विकृति लुइकु थाकुइफु । यौन-विकृति लुइके माःसा ततःखागु छेंय्-बंठकय्, दलानय्, स्वांने तःलय् लुया बयेफु, तर बलचाय् व मिखाछेंय् लुइके थाकु ।

पश्चिमया समाजय् हे स्वये माःसां विक्टोरिया युगय् यौन भावनायात न्ह्यखें लाखि चिना: क्वत्यला तःगु खः, यौन-भावना ला अन सुचुगा वनेमाःगु, सिना वनेमाःगु, तर व हे समाजय् थौं यौनया ज्वालामुखि तज्याना वल । थ्व छाय् जुल, थुकिया कारण-निराकरण सकसियां बिचाः याये माःगु खँ खः ।

अवश्य नं थ्व खँय् सुइगुं बिरोध मदु कि मनूयाके यौन-अङ्ग जक मखु, मेमेगु अङ्ग नं दु । मनूया पित्याः म्हयागु, प्वाःयागु दु । नुगःयागु दु । मनुखं थःथःके द्यजायाच्वगु संवेदना कथं, भावनाकथंःथःके लिकुना च्वंगु पित्याः कथ थःथःगु नुगः खँ प्वंकेमाः । व नुगः खँ प्वंकेगु क्रमय् अन मतिना नं वइ,

पथे पिब्वइगु भाव प्रकाशनय् गुलि बांलाः-बांमलाः धइगु विचाः समालोचकपिसं च्वयाः हे न्हयब्वइ, जनतां थःगु नुगलं क्यनी सु यो सु मयो धकाः, छु जिउ छु मजिउ धकाः । थ्व जिउ-थ्व मजिउ, थ्व बांलाः-थ्व बांमलाः धकाः क्वःछीगु ज्या प्रगतिशीलया ब्याज घानातःपिं छ्पुचःचा मनूतय्गु जक मखु । अन्तिम निर्णय बिइम्ह न्हयाब्लें जनता हे जुयाच्वनी, तर व जनतायात खःथाय् न्हयाकेत, खःथाय् पलाः छिकेत समालोचकं थःगु च्वसां न्ह्याब्लें हःपाः बिया हे च्वनी, तर पँत्तुपनः मखु, खिपतं चिनाः मखु, प्रहरीं दमन याः थें कथि लम्हुया मखु । समालोचकया खँय् नं गुलि यो, गुलि मयो उकिया निर्णय जनतां हे बिइ । समालोचकं धाःगु खँ जनतां थुइके फुसा काइ योसा काइ, करकाप मदु, जबर्जस्ति मदु, दमन मदु । तर थुइका बिइगु व थुइकेगु क्रम न्हयानां तुं च्वनी । थ्व हे गुबसं मदीगु क्रम खः ।

साहित्यकार - कलाकार सुयां नं च्यः गुबसं जुइ मखु । व सुयां च्यः ख.सा थःगु हे नुगःया च्यः जक खः, मेपिनिम्ह मखु । सुनानं व च्व थ्व च्व धइगु खँ न्यनाः जक च्वइम्ह मनू कारिन्दा जक जुइ, साहित्यकार जुइ मखु । साहित्यकारं सदां थःगु नुगःया सः न्यनी, अले थःगु नुगलय् च्वंगु खँयात मह्य्केकुसे-मसुचुकुसे प्वंकी । थ्व ल्याखं - थःगु नुगःसः न्यने फुम्ह-ब्वयेफुम्हया ल्याखं छम्ह साहित्यकारयात संवेदनशील धइगु छुमां बियातःगु खः, अर्थ मखु ।

नुगलय् मतिना लुया वःसां च्व, यौन सां च्व, अर्थ सां च्व - थुलि हे जिगु धापू खः । नुगलय् दुने च्वंम्हेसित क्वत्यला तयां अन हे दुने जक दोंमुना च्वनी-सुचुया वनी मखु । नुगलय् दोंमुना च्वंगु भावनायात गथे खः अथे पितब्वये हचि - जिगु इनाप थुलि हे खः । छु पिहां वल व बांलाः - बांमलाः धइगु खँ ला पिहां वयां तुं च्वनी समालोचकपिनि पाखें, जनताया

पाखँ, प्रगतिशीलपिनि पाखँ। यदि अथे हे खःसा थौं नं दुर्गालालं मिसा व अयलाःया चिनाखँ च्वये मजिउ धइगु मदु – यदि अजाःगु खँ नुगलय् मुनाच्वंगु दुसा मथुरा व हितकर प्रभृतिया च्वमिपिसं यौन-जन्य बाखं दिके माःगु मदु, ईश्वरानन्दं 'ह्लाय्कं' या धाः नुगलय् बाः वयाच्वंगु दुसा वयात हीके माःगु मदु, धूस्वां न मतिनाया उपन्यास लथ्याये माःगु मदु। थौंया युवा पिढीं साहित्य प्रेमी ल्याय्ह्म पुचलं थःगु नुगःया भावनायात मह्यकुसे उला यनेमाः, मग्यासे प्वंका यनेमाः। प्रगतिशील थ्व च्वये जिउ धाःगुलि च्वया, मजिउ धाःगुलि मच्वया धइगु धारणा सुनानं नुगलय् तयातल धाःसा अजाःह्म मनू प्रगतिशीलतय् कारिन्दा जक जुइ, साहित्यकार गुबसं जुइमखु। □

मिसा व तिसा

मुंम्हः– करुणाकर वैद्य

(अलौकिक व दैवीय पात्र व शक्तिया उल्लेख जुइगु नं थ्वीगु पुलांबाखंया छगू विशेषता खः। प्रस्तुत बाखनय् नं दुगु थन्याःगु वर्णन थौंकन्हे अद्‌भुत व असम्भव थें प्रतीत जूसां थुकि बियाच्वंगु सन्देश, असत्य व अन्यायया त ह्लापा वा लिपा अवश्यनं समययां पलाखं न्हुयायंकी, थौं तक नं समनपोग्य जू। –सं)

देश पिने छथाय् गामय् ज्यापु दाजु छम्हसिया कलाः छम्ह चूलाके मफया सःप हे दुःख जुया च्वन। उखें थुखें मात्त मालाः बल्लतल्लं सार हे तापाक छम्ह भमचा छम्ह चूलाः वल। बिवाह याना नं हल। छन्हु धाधां निन्हु धाधां दँ बिते जुया वन। अथेसां जिलाजं धाःसा दुचायेकेगु ज्या याःगु मखुनि। अथे धायां हनं म्ह्याय्‌मचायात छकः जक हे नं सःतके छ्वया हःगु मखु।

भमचाया प्वाथय् न दया वल। थःछेंया मांया लुमन्ति ला गबले तंनी ? जिलाजं दुमचाय्‌कुगु जूसां थःछें वनां थः मां–बौपिनिगु ख्वाः छकः जक जूसां स्वया वये धकाः भमचां थः माजुम्हसित साप हे पिरे याना च्वन।

"का अथे जूसा छ्वया बयु !" धकाः माजुह्मं धाल। आः सुनां भमचायात

स्व. हेमलालजुया खड्गसिद्धि स्वयाः

— नर्मदेश्वर प्रधान

खड्गसिद्धि स्व. श्री हेमलालजुं च्वयादीगु छधाः प्याखं मुना खः। सफती च्वंगु फुक्क धैथें प्याखंत ऐतिहासिक विषयवस्तुइ लिधना च्वंगु दु। प्याखनय् विषयवस्तु ऐतिहासिक धायेबले थुके पुलां पालांगु खँ जक दइ ला धैगु शंका जु वने फु। थौंया समसामयिक विषयवस्तु हे तथ्यां तये थाय् मदुबले पुलांगु ऐतिहासिक बिषयवस्तुयात कयाः च्वः वनीम्ह च्वमि ईया मू मस्यूम्ह थें जु वने फु। तर धात्थेंयागु खँ थ्व मखु। ऐतिहासिक धायेव हे थ्व स्वतः क्वपुलां जुइ धैगु खँ मखु। इतिहासया वर्तमान लिसे छुं हे स्वापू मदइगु मखु। वर्तमान धैगु छुं मदुगु (VACUUM) आकाशं कुतूं वइगु वस्तु मखु। व ला बरू विगतया हे उपज खः। इतिहासया विगततालिसे वर्तमानया सिमाया स्वांलिसे थें स्वापू दै च्वनी। अथे हे इतिहासया विगतता धैगु नं कुँ जुया शून्यय् तना वनीगु वस्तु मखु। ई (TIME) छगू क्रमिक प्रक्रिया (CONTINUOUS PROCESS) खः। थुगु प्रक्रियाय् दुने लुइगु विगतता, वर्तमान व भविष्य दथुइ अविच्छिन्न स्वापू दै च्वनी।

थ्व हे तथ्यया सन्दर्भय् थ्व खँ धायेफू कि खड्गसिद्धि सफूता च्वंगु ऐतिहासिक छधाः प्याखँत केवल सी नवःपि पात्रतय् किया किपा जक

मखु। ऐतिहासिक खयाः नं प्रत्येक प्याखंया घटना, पात्रत थौंया ईया परिप्रेक्ष्यय् नं गावकं सामयिक व प्रयोजनपूर्ण जुयाच्वंगु खने दु। छम्ह सःस्यूम्ह ऐतिहासिक प्याखं च्वमिं इतिहासयात निष्क्रीय व निष्प्राण वस्तुया रूपय् जक खंकी मखु। वर्तमानया सन्दर्भय् नं थ्वया जीवितता व गतिशीलतायात वं सकसित अनुभव याके फंच्वनी। स्व. हेमलालजुं खड्गसिद्धि सफुती च्वगु ऐतिहासिक छधाः प्याखँत च्वया, च्वमिपिन्त इतिहासय् दुने सुला च्वनीगु वर्तमानत्व (PRESENTNESS) यात बांलाक बोध याका च्वना बीगु दु। थ्व इतिहासप्रतिया वय्कःया गतिशील दृष्टिकोण (DYNAMIC VISION) या छुमां खः।

थ्व हे कारणं खः ऐतिहासिक खया नं श्री हेमलालजुया छधाः प्याखंया सम्पूर्ण पात्रत थौंया पृष्ठभूमी नं जीवित खने दु। गुलिं गुलिं प्याखंम्वःत ला अऋ थौंया झी स्वया नं अप्वः सशक्त व वर्तमान खने दु। अधिकांश प्याखनय् थ्वयाच्वंगु सन्देशत नं थौंया झी बिवेक व चेतनास्तर स्वया नं अप्वः तीक्ष्ण, सान्दर्भिक व सामयिक खने दु। 'अन्तिम-निर्णय' छधाः प्याखया जुजु रणजीत मल्लया निर्णयया महत्ता व औचित्य थौंया वर्तमान राजनैतिक स्थलय् नं उतिकं हे शाश्वत तिनि। 'किरातेश्वर' छधाः प्याखनय् च्वंगु राष्ट्रिय स्वाभिमान सन्देश थौंया युगय् नं उतिकं हे सामयिक तिनि। 'जुजु विश्वजीत मल्ल' प्याखनय् च्वंगु जुजु विश्वजीत मल्लया चारित्रिक दुर्वलताया कारणं जूगु जन-विद्रोहया भावना प्रतिया समर्थन थ्व नं महत्वपूर्ण जूनि। स्व. हेमलालजुया ऐतिहासिक प्याखनं झीत बियाच्वंगु सन्देशयात थ्वया ऐतिहासिकताया कारणं जक क्वपुलां धकाः नागःतुगः यायेगु वर्तमान इलय् नं उतिकं हे दैच्वंगु थ्वया उपादेयता, महत्ता व औचित्ययात हित्यायेगु जुइ। थुकथं इतिहासया बिषयवस्तुयात प्याखंया थासाय् तयाः थौंया सन्दर्भय् नं जीवित व प्रयोजनपूर्ण कथं

न्ह्याब्वयेगु वय्‌काया सफलता च्वछाये बहः जू ।

इतिहास प्याखं मखु । इतिहासया थःगु हे न्ह्यां वनेगु पहः दै । अथे हे प्याखं धैगु नं इतिहास मखु, वया नं थःगु हे कलात्मकता, थःगु हे व्यक्तित्व दैच्वनी । छम्ह ऐतिहासिक प्याखं च्वमि काल्पनिक विषय च्वैम्ह च्वमि थें थःगु नुगःखँयात खुरूखुरू । प्वंके जी मखु । इतिहास व प्याखंया थःथःगु विषयगत लक्षणत दथुइ ला व लुसि थज्याःगु समन्वय स्थापना यायेमाःगु जिम्मेवारी छम्ह ऐतिहासिक प्याखंच्वमियाके दैच्वनि । उगु समन्वय दुने छखेर इतिहायया ऐतिहासिकतायात हनन याये मज्यूसा मेखेर छधाः प्याखंया विधागत मर्यादा नं पालन याये माला च्वनी । निगू मध्ये छगू जकया नं असन्तुलन जुल कि खःगु कथंया ऐतिहासिक प्याखं पिहां वये फइमखु ।

हनं छधाः प्याखं पूधाः प्याखं थें मखु । पूधाः प्याखनय् कथावस्तु चव‍ना च्वनी । अन पात्रतय् जीवनयात थी थी दृष्टिकोणं ब्वये छिना च्वनी । उकिं पूधाः प्याखंया स्व्यः छधाः प्याखंया स्वयाः विस्तृत व विविध जुइ । थ्व खँय् पूधाः प्याखं व छधाः प्याखंया दथुइ आधारभूत अन्तर खने दैं । गुगु खास निश्चित पक्षयात जक ज्वनेगु ज्या छधाः प्याखनं याना च्वनी । विस्तृतता व विविधता छधाः प्याखनय् दैमखु । अय्‌धयां छधाः प्याखंया संसार सनाः सने मज्यूगु, कयेकुंगु वा संकीर्णगु मखु । पूधाः प्याखंया तुलनाय् खनेदैगु छधाः प्याखंया सीमित पक्षीय परिधिसं केन्द्रीकरण जुइगु लक्षण छधाः प्याखंया विधागत स्वभाव खः, थ्व थ्वया गुगुं संकीर्णता वा कयेकुंगु पहः मखु । थःगु थ्व हे स्वभावया बः कयाः छधाः प्याखनं थःगु विधागत स्वतन्त्र व्यक्तित्व ब्वया च्वनी ।

थुकथं छधाः प्याखनय् पात्र, कथानाक, घट्‌नाया विविधतायात ब्वयेगु विस्तृत कुतः जुइमखु । थःगु केन्द्रीय पक्षसं एकचित्तता (CONCENTRATION

OF PURPOSE) ब्वयाः छधाः प्याखं सदां न्ह्यां वनी । प्याखंया गति, उद्देश्य व प्रभावया एकरूपता (UNITY OF ACTION, PURPOSE, IMPRESSION) यात उस्यथुस्य याइगु अनेक उप-कथानकत (SUB-PLOT) छधाः प्याखनय् छ्यलेगु ज्या जुइ मखु । जीवनया गुगुं पक्षयात फयांफक्व च्वामुकाः ब्वमितय् नुगलय् तिक्क मिकेगु ज्या छधाः प्याखनं याना च्वनी ।

जीवनया सीमित पक्ष जक छधाः प्याखनय् ब्वयेगु ज्या जुइ धैगु थ्व छगू सैद्धान्तिक खँ जुल । विशाल संसारया चलचित्रय् गुगुं घट्‌ना वा कथावस्तुयात अर्थपूर्ण कथं छगू स्पष्ट पक्षया रूप बियाः कुचा थलाः कायेगु कार्यान्वयन पक्ष उलि अःपुगु ज्या मखु । छुं नं पक्षया दृष्टिकोणं थःगु हे व्यक्तित्व दुगु कथावस्तुयात छधाः प्याखंयात पाय्‌छि जुइ कथं थःगु विशाल परिवेशं कुचा थलाः कायेगु ज्याखँ पूवंकेत छधाः प्याखं च्वमियाके जीवन थुइकेगु संवेदनशीलतां थ्वैत विश्लेषण यायेगु क्षमता व थःम्हं नुगलं खंगु खँयात पिब्वयेगु कुशलता माला च्वनी । उद्देश्य मदयेक लालाकथं घट्‌नात कयां वा पात्रत ब्वयां उकें जिवनया गुगुं अर्थपूर्ण पक्षया उद्‌घाटन जुइमखु । इतिहासया विशाल प्रवाह दुने नं गुगु क्षणयात लाय्‌व थःगु उद्देश्य अनुरूप निश्चित पक्षयात ब्वये सिद्ध जुइ थुकिया ज्ञां छम्ह ऐतिहासिक प्याखंच्वमियाके बांलाक दयेमाः । अर्थात जीवन व जगतया थःम्हं ल्ययागु गुगुं क्षणयात छम्ह च्वमि उज्योगु पक्षया आकार बी सफल जुइमा गुकिया थःगु निश्चित प्रयोजन दै, ब्यक्तित्व दै, अर्थ दै । 'अन्तिम निर्णय' छधाः प्याखंया घटना सम्पूर्ण मल्लकालीन ऐतिहासिक प्रवाहया छगू क्षण जक खः, वा छकू अंश खः । तर च्वमिं विशाल मल्लकालीन इतिहासया क्रमय् जुजु रणजीत मल्लया जीवन सम्बन्धि उज्योगु क्षणयात चक्कुं बर्फी चायेथें चाना कया दिल, गुकिया थःगु हे सी दुगु उद्देश्य दु, व्यक्तित्व दु गुकें जीवनया गुगुं निश्चित पक्षयात बांलाक संकेत याः, अले गुकिया सन्देश न्हाय्‌कं थें स्पष्ट जू । थुकथं इतिहासय् च्वंगु अत्याख घटना व पात्रतय्

पुचनय् दुहांवनां वहु वहु चवं क छधाः प्याखंयात पाय्छि कथंया कथावस्तु मननयाना व हे अनुरूप घटना, पात्र, वातावरणय् संयोजन व संरचना यायेग्‌ ज्या-खँय् श्री हेमलालजु गावकं हे स्यल्लाः जू । खड्गसिद्धि सफुती च्वंग्‌ छधाः प्याखनय् कथानकत चोहा जूसा न छग्‌ निश्चित उद्देश्ययात पिब्वयेत इंपि सफल जूग्‌ खने दु । मानव-जीवन वा इतिहासया विशाल शृंखलाय् गुगुं क्षणयात ह्यया उकियात अर्थपूर्ण रूप बी फयेकेत छम्ह च्वमियाके थःगु स्पष्ट दर्शन व उकियात ल्वःगु रूप गठन (STRUCTURE) यायेग्‌ कलाकारीताया न आवश्यक जुइ । खड्गसिद्धि सफुती च्वंग्‌ प्रत्येक छधाः प्याखनय् प्याखं च्वमिया थःग्‌ दर्शन प्रष्ट जू, अले पात्र, घटना व वातावरणया संयोजन नं थःम्ह मन तुनाच्वग्‌ उद्देश्य व सन्देशयात बांलाक ब्वये फं कथंया जू । तर प्रत्येक छधाः प्याखनय् निश्चित दर्शन, उद्देश्य, सन्देश प्रष्ट जुया नं श्री हेमलाकजुया छधाः प्याखत कोराकथं उद्देश्यमूलक, सन्देशात्मक व उपदेशात्मक जुयाच्वग्‌ खने मदु । प्रत्येक छधाः प्याखनय् लुयाच्वंग्‌ उद्देश्य, सन्देश स्वांनय् वासना थें थःहे पिज्वयाच्वंग्‌ दु, प्याखंया पात्र, घटना, गतियात थुमिस गुगुं पूर्वाग्रह जुया प्रत्यक्ष नियन्त्रण वा संचालन यायेत स्वैच्वंग्‌ खने मदु ।

प्याखं धंगु छगू वस्तुगत कला (OBJECTIVE ART) खः । थ्वया अर्थ खः कविता, बाख व उपन्यासय् थें प्याखनय् छम्ह च्वमि थःत तप्यक पिह्वये फं मखु । सफल प्याखनय् प्याखंच्वमि चिला च्वनी । थःगु उद्देश्य, थःगु मनोभावनातय्‌त वं स्वयं थःहे पिज्वया धंच्वनी मखु । पात्र, घटना, वातावरणया सिर्जना व निर्माण वं थुकथं याइ, गुके वया व्यक्तिगत आग्रह व अभिरूचिया प्रत्यक्ष हस्तक्षेप खने दैंमखु । च्वमिया कठपुतली थें जक मजूसे पात्रतय् स्वतन्त्र ब्यक्तित्व दैंच्वनीं । प्याखंया घटनाया निर्माण प्याखंया थःग्‌ विषय व वातावरणं हे सिर्जना जूग्‌ दैच्वनीं । प्याखंया गति प्याखंया थःग्‌ हे द्वन्दया फलस्वरूप जूग्‌ खने दै । धापूया तात्पर्य खः प्याखनय् च्वमि थःत सुचुका च्वनेमाः । वं सिर्जना याःग्‌ प्याखंया थःग्‌ हे गति, थःग्‌ हे ब्यक्तित्व दयेमाः ।

प्याखं बिधासं दयेमाःग्‌ छगू तःधंग्‌ विशेषता थ्व हे खः । थथे धायेवं प्याखनय् छम्ह च्वमिया थःग्‌ छुं उद्देश्य, छुं विचार प्वंकेग्‌ लँ हे दैंमखु ला धंग्‌ न्ह्यसः प वै । जरूर नं प्याखनय् च्वमिया छुं बिचार, भावना वा सन्देश प्वंकेग्‌ लँ भ्याः हे मदु धका धाये फैमखु । लँ दु, तर थ्व लँ उपन्यास, कविता, बाखं व निवन्ध इत्यादिसं थें प्रत्यक्ष जुइ मखु । उपन्यास, कविता, बाखं, निवन्ध थुज्यागु थःत तप्यक पिब्वये ज्यूगु साहित्यिक विधास च्वमि पात्र, वातावरण व घटना फुक्कयात थःलिसे आत्मीकरण यानाः थःग्‌ मनोभावनाया प्रत्यक्ष चमत्कार क्यने फं । तर प्याखनय् पात्र, घटना वा वातावरणयात च्वमि थःग्‌ व्यक्तित्व-लिसे प्रत्यक्ष कथ आत्मीकरण याना च्वनेव प्याखंया नाटकीयताया व्यक्तित्व भङ्ग जुइ । बरू प्याखनय् च्वमि थःग्‌ ब्यक्तित्वयात हे अन दुंपि पात्र, घटना, वातावरणसिसे थ त इंपिहे जुयाः (IDENTIFY) थुकथं तका छ्वयेमाः कि इंपि जुयाः इमिग्‌ माध्यमं वा इमिग्‌ रूपय् थःत वस्तुतीकरण (OBJECTIFY) यानाः परोक्ष कथं वं थःत पिज्वयेका च्वने फै । उकि प्याखनय् दुम्ह पात्र, दुग्‌ सम्वाद, घटना, वातावरण फुक्क छम्ह च्वमिया निंति थःत ब्वयेग्‌ प्रतीकत (SYMBOL) खः, वस्तुगत (OBJECTIVE) व निर्वयक्तिक (IMPERSONAL) माध्यम खः । प्याखनय् च्वमिया व्यक्तित्वं प्याखंयात प्रत्यक्ष न्ह्याकीग्‌ मखु, बरू थःग्‌ हे व्यक्तित्व थनाः स्वयं च्वमिया व्यक्तित्वयात हे आत्मीकरण यानाः प्याखं थः हे न्ह्यां वना च्वनी ।

ख', प्रचारवादी (PROPOGANDA PLAY) प्याखनय् धाःसा प्याखंया च्वमि प्याखंया पात्र, सम्वाद, घटना, क्रियाकलाप पाखें अलग्ग चिला च्वनी मखु । प्याखंया सम्पूर्ण ज्याखँय् च्वमिया थःगु बिचाः अनुरूप प्रत्यक्ष हस्तक्षेप व नियन्त्रण दया च्वनी । वया पात्र स्वतन्त्र मजूसे नियन्त्रित व संचालित जुइ । प्याखंया गति नं स्वचालित मजूसे प्रचारया उद्देश्य कथं हिला च्वनी । थुकथं प्रचारवादी प्याखनय् च्वमिया वैयक्तिक विचारधाराया प्रभाव प्रत्यक्ष जुइ । थुज्यागु प्याखंया प्रस्तुतीकरण उलि वस्तुगत (OBJECTIVE) खने दै मखु ।

खड्गसिद्धि सफुती च्वंगु छधा: प्याखंतय्‌त स्वतन्त्र व्यक्तित्व बीगु लिइ च्वमि सफल जू ला वा थ:गु हे नीजि व्यक्तित्व वा विचार च्वमि थुमित ववल्यल। त:गु दु धंगु खँ नं वाला: स्वयेगु आवश्यक जुइ । ख:, प्याखनय्‌ गुगु घटना वा गुज्योम्ह पात्र ब्वयेगु धंगु खँय्‌ च्वमिया नीजि दर्शन वा विचारया प्रभाव जरूर नं दै च्वनी । खड्गसिद्धि सफुती च्वंगु छधा: प्याखनय्‌ छ्यलात:गु बिषयवस्तु ल्ययेगु ज्याखँय्‌ च्वमियात जरूर नं छुं नं छुं उद्देश्य, विचारधारा वा मनोभावनां घ्वाना च्वन जुइ । प्रत्येक छधा: प्याखनय्‌ खास कथावस्तुयात निशाना याना: ब्वयेगु ज्याखँ खालि आकस्मिकता (CHANCE) व निउंद्देश्यताया कारणं जक मखसे च्वमिया निंति थ:गु मनोभावना, विचार, दर्शनया प्रेरणाया लिच्व: कथं जूगु खने दै । खड्गसिद्धि प्याखंया अधिकांश प्याखंया दुनेया भावभूमि (UNDERTONE) राजनैनिक धा:सां धाये छि । कारण शासक व शाषित दथुइया स्वापू व समस्यातय्‌ प्याखनय्‌ अधिकांश चर्चा जुयाच्वंगु खने दु ।

तर स्व. श्री हेमलालजुया ऐतिहासिक छधा: प्याखनय्‌ थ:म्हं वयनेत स्व:गु राजनैतिक बिचा:, आदर्श, दर्शन, मनोभावना, मूल्य फुक्क स्पष्ट जुया: नं वय्‌क: प्रचारवादी व नारावादी खने मदु । वय्‌क:या नुगलं खंगु बिचा: व सन्देश बुंगाचाय्‌ ल: लुयावँथें प्याखनं हे स्वत: नैसर्गिक कथं पिब्वयाच्वंगु दु । जयप्रकाश, अर्जुन, विश्वजीत मल्ल, रणजीत मल्ल फुक्कं धँथें पात्रतय्‌ थ:गु हे व्यक्तित्व दु । न्ह्यथनात:गु प्रत्येक घटनाया थ:गु हे अस्तित्व दु । प्याखनय्‌ न्ह्यथनाच्वंगु गतिया थ:गु हे स्वतन्त्र प्रवाह दु । खँल्हाबल्हाया नं थ:गु हे स्वतन्त्र भावभूमि दु । चिकिचाहाक:गु कथानकतय्‌ सीमा दुने नं छधा: प्याखंत्यत पूवंगु व स्वतन्त्र व्यक्तित्व स्वनेगु ज्याय्‌ श्री हेमलालजु बांलाक सफल जूगु खनेदु । □

सितु

□ केदार 'सितु'

ल:ल: जुया: बा: वने न्ह्यो वं थ:त क्वथाय्‌ दुने कुनाका:गु दु । यद्यपि वैत क्वथाया वातावरणय्‌ ऐकान्तिक नीरसताया अनुभव मजूगु मखु । थ्व अनुभव वैत त:दँ न्ह्यवंनिसें जुयावया च्वंगु दु । थ्व क्वथाय्‌ वैत जिन्दगी बोध बिलकूल बिलकूल हे मजू । क्वथालिसे गुलि तादात्म्य कायम यायेत स्वइ, उलि हे थ: स्वयं छ्यालब्याल जुयाब्यूगु दु, जुयावया च्वंगु दु, व । थ्व छ जुया: जुल ? थ्व छाय्‌ जुल ? वं गुगुं तादात्म्य लुइके मफुत । गुलि एकोहोरो जुया वंगु वया जिन्दगी ?

वना: द्याम्म तिनात:गु झ्या: चायेकल । छुं मचा जिन्दगी वोध जुल । यद्यपि वैत थथे ता: – गुगुं नं बोध क्षणभंगुर जक ख: । गुगुं नं वोधं व बोधिसत्व जुइफइ मखु । निरूत्तर जुल व । ख ला गुगुं नं लिस:या पूर्वाग्रह वा न्ह्यस:या जिरह–गुगुं नं जिन्दगीया जिन्दगीबोध मखु । वं थ:त बिलकूल सरल यायेगु कुत: यानावयाच्वंगु दु । शायद उकिं हे वैत मचातय्‌गु कविता साप यो ।

कला:म्ह दुहांवल । वं थ: दुनें दुनें विभाजित जुयाब्यूगु महसूस यात । संभावित एकात्म्यया बाखं क्वचा: थें महसूस जुल वैत । छातिइ दुने प्यास, घृणा, माया, आक्रोशं छ्त्थु वैत आक्रमण यात । कला:म्हसित हीमही चायेकेत वं रेडियोया स: तस्स: याना बिल । कला:म्हं वना: रेडियो सुम्क स्याना बिल । व हिस्स जुल ।

ख्वा: छफांति ईया ई जुइक चुप्पा नयाबिल । कला:म्ह जुरूमुरू दनावल । शायद आनां न्ह्यो वये धुंकूगु थें। दनाकथं लासाय् थचक्क फ्यतुत । ख्वालय् च्वंगु ई ह्लातं हुयाछ्वत । तमं ख्वा: च्याकाहल । वीभत्स खनेदत वया ख्वा: ।

" पशु ! ...... "

अकस्मात ब्यंगु कला:म्हसिया म्हुतुं व मर्माहत जुल, छटपटे जुल । संभाव्यताया गजू कुतुंवन–वया भावनाया । नकतिनि नकतिनिया प्रेम, माया व स्नेह मानौं ह्वानाह्वानां च्याना: नौया द्वँ जक शेष जूगु दु । वं थ:गु यौनाकांक्षायात बलं दमन यानाछ्वत । वया पुरूषत्वं हानं छक: मेगु हार नल ।

कला:म्ह ख्वख्वमख्व धया: मेगु क्वथाय् हुत्ते जुया. वन । सुं तं मिजंया पाखें थ:गु सतीत्वया अपहेलना फयेत व बिलकूल तयार मदु।

मेगु क्वथाया खापा ग्वाम्म तिनाहल।

वं छक: खुइयँ सास: ल्हात । छगू ऐकान्तिकतां, छगू नीरवतां वया छातिइ दुने दुनें बल्लाक हा कयाहल । कला:म्हं चाय्का: थकूगु लुखाय् छक: नीरस दृष्टि वात। मानौं विसंगति व निरर्थकताया सलंस: ख्वा:पा: त लुखां दुने दुहां वयेत धेंधेंबल्ला: यानाच्वंगु दु। □

नेपाली भाषा सांगाय् सँगु थें मज्वीमा

– धर्मरत्न यमि ●

उखुन्हु अर्थात् २०३१ कर्तिक २ गतेनं निसें ४ गते तक जूगु दार्जीलिंग नेपाली साहित्य सम्मेलनया स्वर्ण जयंतिसं जूगु मुनाज्यासं हिन्दूस्थानया छम्ह विद्वान् हिन्दू भाजु माचवे धयाम्हं तप्यंक हे थुकथं धा:गु जुयाच्वन–"नेपाली भाषा तो हिन्दी से खींचखाँचकर बनाई गई है" अर्थात् "नेपाली भाषा ला हिन्दीयात सालासिला दयेका त:गु ख:'। २०१७साल न्ह्यो हिन्दीया प्रकाण्ड विद्वान भदन्त आनन्द कौशल्यायन थन बिज्याभले (बिज्याबले) छगू मुज्याय् "नेपाली नामधारी पूर्वीय पहाडी हिन्दी इस धरती से समाप्त हुआ तो हिन्दी, मैठली, बंगाली, गुजराती आदि भारतीय भाषाओं से पूर्ती होगी । किन्तु नेवारी भाषा समाप्त हुआ तो पूर्ती किसीकी ओर से नहीं हो सकती है ।" अर्थात् "नेपाली नाम छुना त:गु पूर्वया गुँ–हिन्दी भाषा अर्थात् थौंकन्हे नेपाली नामं नांदनाच्वंगु खय् भाय्, खश कुरा, पर्वते भाषा, गोर्खा भाषा मदयावन अथवा म्हन्हा वन धालसा हिन्दी, मैठली, बंगाली, गुजराती आदि भारतया भाषातसें

● स्व. धर्मरत्न यमिज्यूया थ्व लुमन्ति च्वसु वय्‌क:या म्ह्याय् मयुजु कय: यमिया साभारं न्ह्यब्वयागु ख: । वय्‌क:या मेमेगु नं अप्रकाशित च्वसुत मुना: सफूया रूपय् पिदनीगु दु ।

पुरे याई । तर, नेवाल भाषा अथवा नेपालभाषा न्हुंन्हा बनसा, गुकि हे पु याय् फैमखु ।" थुलि धाल धकाः वसपोलयात नेपाली भाषाया पण्डिततसें पर्चा च्वया. वक्तव्य बियाः आपालं बोबिल । तर अमिसं तथ्य व सत्ययात वास्ता मयाः । थुगु हे प्रकारं २०१७ वैशाख पाखेर जि दार्जीलिंग वना च्वनाबले (च्वनाबले) नेपालीतसें "नेपाली भाषायात भारतीय भाषात सरह मान्यता ब्यू धकाः आंदोलन याना च्वंबले (च्वंबले) अबलेया (उबलेया) भारतीय प्रधानमन्त्री पं. नेहरूजु अन झाइगु जुयाच्वन । वसकलयात नेपाली भाषायात मान्यता मबिलसा हाकु ध्वाचं लसकुस याय्गु नं ग्वसाल ग्वयाच्वंगु जुयाच्वन । उभले (उबले) दा. ने. भा. सम्मेलनयापाखे छगू मुज्या यात । गुकी बंगाली, विहारी, आसामी, उत्तरप्रदेशी नापं अनया नेपालीत नं दु । नेपालया पाखें जितः नं सःतल । अभले (उबले) पं. राहुल सांकृत्यायनजु नं दु । मान्यता बिये मबियेयागु खँलाबला जुयाच्वंगुयात छत्यं त्वाथलाः राहुलजुं धयाबिल "नेपाली भाषाको भारतीय भाषाओं के साथ मान्यता देनेपर क्या बाधा है? इसमें अभारतीय क्या हैं ? अहिन्दी ही क्या है ? कानको कान, दाँतको दाँत, पानीको पानी, घरको घर, आदि शाब्दिक भेद ही क्या है ? और वाक्या शको ही लीजिएगा–'दूरस्थित मार्गमें एक सुन्दरी थी" हिन्दी में है तो नेपाली में लीजिए–'दूरस्थित मार्गमा एक सुन्दरी थिइन्"। इस नेपाली नामधारी हिन्दीको हम पश्चिम कुमाऊँसे पश्चिमकी भाषाको पश्चिमी पहाडी हिन्दी कहते हैं तो कुमाऊँसे पूर्व की हिन्दीको पूर्वीय पहाडी हिन्दी कहते हैं, जिसको हो नेपालके शासकवर्गने पहले खश भाषा कहते थे उसके बाद पर्वते, फिर गोर्खा, गोर्खाली तथा गोर्खे कहते थे पीछे अर्थात् जुद्ध शम्शेर राणा प्रधानमन्त्रीने इसी दार्जीलिंग के गोर्खाओं की सलाह से नेपाली नाम सरकारी स्तरपर मान लिए हैं । जिसकी प्रमाण नेपालका सरकारी प्रकाशन संस्थान जो गोर्खा भाषा प्रकाशनी समितिको नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति कर दिया है । आज भी नेपाल सरकारका मुखपत्र 'गोरखापत्र' का नाम से प्रका-

शित है तथा यहाँ गोरखा लीगका नामसे राजनीति पार्टी चल रहा है तो इस नेपाली नामधारी पूर्वीय हिन्दीको भारतीय भाषा में से एक भाषा मानलेने में क्या हानी है ? यह नमानना हमारी बेवकूफी सिवाय कुछ हो ही नहीं सकता है। फिर यह भाषा संपूर्ण हिमालयके गोदमें पले हुए अहिन्दी भाषाभाषियोंको हिन्दी भाषी ही नहीं हिन्दी अर्थात् हिन्दूस्थानी बनानेके लिए सबसे सुगम सिढीका काम भी यही नेपाली नामक पूर्वीय पहाडी हिन्दीने कर आया है। इसलिए इसको मान्यता ही नही स्मृधि बनाना भी हमारी फर्ज है...।"

च्वेयागु खँयात कयाः आपालं नेपाली पण्डिततसें धाई कि, "मखु यमिजी, झीगु थ्व नेपाली भाषां हिन्दी प्यहाँ वोगु खः छायधालसां नेपालीया मांभाषा संस्कृत भाषा खः । हिन्दी, गुजराती, बंगाली, मैथली आदिनं संस्कृत मांया म्ह्याय्मचात खः । उकिं झीगु थ्व नेपाली भाषा दकलें पुलांगु खः । उकिं नेपालीं हिन्दी, बंगाली, गुजराती आदि प्यहाँ ओगु खः ।" थ्व खँयात छगू घटना कनाः लिसल बिये–छन्हू स्व. मुरली पंडित जिथाय् झाया छगू सफूचा क्यन, नां खः 'नेपाली संस्कृति' । व क्यना जितः छु धालसां "थ्व सफूचा न्यासलति भारतया राजदूतयात मिये माल, छिं यंका छकोल शिफारिश याना बियादिसँ ।" जिं "का सा नु, छि इयाराखानाया पासा खः" धकाः यंका बिया। अबलेया राजदूत भाजु भगवान सहायं व सफूचा पुत्त् पुईकाः स्वयालि धाल– "नेपाली संस्कृति नाम रखा है, किन्तु भितर तो सभी हिन्दू हिन्दी और हिन्दूस्थानका ही जिक्र किया है. क्या नेपाली, नेपालका कुछ भी नहीं है ? ऐसे किताबको हम खरीदकर प्रचार करें तो हमे सांस्कृतिक साम्राज्य फैलानेवाला अर्थात् सांस्कृतिक विस्तारवादी नही कहेगा ?" थुलि धयाः लित छ्वया हल ।

अले हानं निलाति लिपा मुरली पंडित व हे नामं मेगु हे सफूचा ज्वनाः श्रीभगवान सहाययाथाय् यंका बियेत झाल । का धकाः जिं यंका बिया । हानं वसकलं व सफूचा पुत्त् पुईका स्वल, अले धाल–"पंण्डितजी, आपने तो उसी

बातको उल्टाकर लाये जिसको मैंने लौटा दियाथा । फरक इतना ही है कि पहले के में सभी हिन्दू, हिन्दी और हिन्दूस्थान थे, अबके में उन्हीको नेपाल, नेपाली बना लाए, क्या फरक हुआ ? क्या नेपाल और नेपाली मे अपना भी कुछ मौलिकता नही है ?" वं (वयकलं) धयादिल–"मैं तो नही देखता । ऐसा तो हो ही नही सकता ।" धका: लित छ्वया हल।

थ्वेयागु खँ थें तूं हिन्दी धायगु व नेपाली धायगु वहे वहे जुल धायव झीगु झीत्व अर्थात् भारतीय राजदूत भाजु भगवान सहायं धयादीथें नेपालीत्व, नेपालत्व अर्थात् झीगु हे नेपाली संस्कृति अथवा झीगु मौलिक संस्कृतिया अस्तित्व मन्त धायव मुरली पंडितं चोगु संस्कृति विषय सफुचा थें जक ज्वी । थ्व हे खँ कया: भदन्त आनन्द कौशल्यायनं धया बिज्यागु खः- "नेपाली मर गयातो हिन्दी , मैथली , बंगाली आदि भाषा पूर्ति करेगी , किन्तु नेवारी मरगयी तो कौन भाषा पूर्ति करेगी ? कोई नहीं । " थ्व हे खं भाषा विज्ञानी प्रख्यात पंडित सुनीतिकुमार चतर्जि नं धयादीगु दु । स्वयम् घोषित भाषा शास्त्री नेपाली पंडिततसे मधा:सां विश्वया भाषा विज्ञानीपिस नेपालया मौलिकता दुगु ससाहित्य भाषा नेवारी अर्थात् नेवाल भाषा अथवा नेपाल भाषा हे खः धका थ्व भाषा मदया वनीगुली दुःख प्रकट याना वयाच्वंगु दु तर महादुःखया खँ थ्व दु कि झीसं हे झीगु भाषा ल्हायेगुली क्वह यों खना: मातृद्रोही ज्वीगुली तःधं खना वनाच्वंना ।

ह्रानं छगू खँ च्वया थ्व च्वसुया छचों तयागुयात सार्थक याये । जि राष्ट्रिय पञ्चायतया माननीय सदस्यया हैशियतं २०२३ सालपाखे तराईयागु भ्रमण या: वना । झापा जिल्लाया सदरमुकाम भद्रपुरे थ्यंबले नेपाली व भारतीयपिं संयुक्त जुया भाषा सर्वेक्षण याना ओपिं छथ्वल भाजु मंजुपिंत नाप लायेगु सौभाग्य जित: प्राप्त जुल । उकी छम्ह बँगाली भाजु व छम्ह भारतीय नेपाली मँजुनाप जि बिशेष नेपालया भाषातेगु स्थिति बारे खँलाब्रला याना । अले अमिसँ छप्वाल म्हुतुं थें हे थ्व धाल कि "थन ब्याक्क याना: नीनिगू भाषाति दु । उकी नेवारी भाषा बाहेक छगू हे ससाहित्य मखु, उकिं अमिसं थ:थ:गु भाषा प्रायसः तोता छ्वये हे धुंकल । नेवालतसेनं तोता हयेगु याना हल, सरकारं नं ग्वाहाली ला छू , मदेका छ्वगूली हे भिं ताय् धुंकल । आ: दनी नेपाली भाषा । थ्व भाषा नं हिन्दीयागु छगु बोली (डाईलक्स) जक जूगुलिं हिन्दीयागु प्रचार प्रसार व बिस्तारया धारे म्वानाच्वने थाकुइ । हिन्दी, बंगाली, गुजराती, महाराष्ट्री थेंजा:गु स्मृधिशाली भाषातेत हे लिगिलिगि संका हयाच्वन । उकिं नेपाली मेमेगु भाषा नै, नेपालीयात हिन्दीं नै ।" अले जि झीगु उखान थ्व लुमंका: अर्थात् सांगाय् संगु लेगु ज्वी थें ज्वी ।,थ्वयात अमिसं थ्वीगु भाषां कना: हिन्दीरूपीसांगाय् नेपाली रूपी संगु ले थें ज्वी । अले अमिसं , "बस् , बस् , अथे हे ज्वी" धकालिं न्हिल । अले नेवाल भाषा नं न्हना वनाच्वंगुली दु:ख प्रकट यात ।

नेपालया प्रसिद्ध इतिहासकार तथा प्रजातान्त्रिक नेता डा. श्री डिल्लीरमण रेग्मीजुं नं "हामीले बोली आएको भाषा जसलाई हामी नेपाली भन्छौं त्यसमा नेपालीत्व भन्दा हिन्दूस्तानीत्व बढ्ता छ । नेवारीमा झैं मौलिकता यसमा छैन ।" धयादीगु दु । ह्रानं दार्जीलिंगया नेपाली मँजु कमला सांकृत्यायनं दच्छिदँ न्ह्योया धर्मयुगे नेपालया भाषा सम्बन्धी छगू लेखे "नेपालकी भाषाओं मे नेपाली कह सकनेका गुण रखनेवाली भाषा नेवारी है, यह कथित नेपाली भाषा तो हिन्दी की एक बोली (डाइलक्स) मात्र है......" चोगु दु ।

उकिं थ्व हिन्दी, हिन्दू व हिन्दूस्थान रूपी विशाल सांगाय् थ्व हिन्दीयात सालासिला दयेकात:गु पूर्वीय पहाडी हिन्दीयात नेपाली रूपी संगु थें जुया मवनेमा ! जिगु थ्व दुनुगलं निंसेंया भिन्तुना दु । धायधालसां जुजु व देशया अस्तित्व म्वाका तयेत थ:गुत्व अर्थात् मौलिक संस्कृति दयेमा । उत्तरयागु जक जूसा उत्तरं झोत तुना छ्वै, दक्षिणयागु जक जुल धाय्‌व वं हे तुना छ्वै, अले 'झीं' धयागु साँगाय् संगु ल्येगु समान जुया वनी । □

नेपाल भाषाया रणित महाप्राण बाग्वः बारे छुं खं

— काशीनाथ तमोट

१. नेपाल भाषाय् न्ह, म्ह, ऱ्ह, ल्ह यात नं हिज्जे प्रणालिइ छगू समस्या रूपं नालेगु सः थौं कन्हय् पिहां वया च्वंगु दु । थ्व समस्याया खँ पत्रपत्रिकाय् सम्पादकथात पौ कथं, ब्वनीपिं व ब्वंकीपिनि दथुइ तथा नेपालभाषा विद्पिनि दथुइ जूगु खँ न्यने दु । थुकिया मू हा थुकियात निथिकं च्वय्गु चलन दुगुलि खः । गथेः—

(क) पुचः	(ख) पुचः
न्ह (न्+ह)	ह्न (ह्+न)
म्ह (म्+ह)	ह्म (ह्+म)
ऱ्ह (र्+ह)	ह्र (ह्+र)
ल्ह (ल्+ह)	ह्ल (ह्+ल)

थुकी (क) पुचः नेपालभाषाया स्वभावकथं नेपालभाषाय् च्वय्माःगु रूप खः, (ख) पुचः संस्कृतया स्वभावकथं तत्सम खँग्वलय् च्वय्माःगु रूप खः ।

२. ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल न्हापां ह अले न, म, र, ल दुगु खँ पुलांगु च्वय्गु परम्पराय् ग्वः आखः च्वय्लाःगु न्हापां न्ववाय् माःगु व क्वय् लाःगु

लिपा न्वसः पिज्वइगु ल्याखं थुइकेमाः । गथे :—

खङ्ग—खड्ग   शङ्का—शङ्का

चिट्ठी—चिट्ठी   पङ्ख—पङ्खा, आदि ।

च्वय्गु शैली ह्न, ह्र, ह्ल थुकथं जुल तर ह्म छगलय् ह् व म च्वय्-क्वय् मलाः, न्हापा लिपा लाः । नेपाल भाषा कथं न्ह, म्ह, ऱ्ह, ल्ह च्वय्गुली न्ह, म्ह, ल्ह, न्ह्यःलिउ लाःकथं न्हापालिपा क्यनेंछि तर ऱ्ह छगःयात दुने व पिने पाकाः च्वय्-क्वय्कथं हे च्वये मालाच्वंगु दु । थ्व मुद्रण वा टङ्कण लिपि उकथं च्वयेमाःगु बाध्यता खः ।

३. न्ह, म्ह, ऱ्ह, ल्ह नेपालभाषाया स्वभाव गुकथं जुल ? थ्व उघरिमय् हे वइगु न्ह्यसः खः । थ्व खँ थुइकेत नेपालभाषाया बाग्वः (व्यञ्जनवर्ण) या ल्याःचाः थुइकेमाः । व थथे दु :—

क	च	त	प	य	व
ख	छ	थ	फ	(ह्य)	(ह्व)
ग	ज	द	ब	(र)	स
घ	झ	ध	भ	(ऱ्ह)	ह
(ङ / न्य)	(ञ)	न	म	ल	
(ह्ङ / न्ह्य)		न्ह	म्ह	ल्ह	

थन क्वथा चि दुनेया (ङ / न्य), (ह्ङ / न्ह्य), ञ यात 'न' या संरूप कथं व ह्य, ह्व—यात 'ह' या संयुक्त वर्ण कथं नेपालभाषा विज्ञानविद्पिसं नाला च्वंगु दु । उकिया औचित्य, अनौचित्यबारे मेथाय् हे गबलें धाये माली । र, ऱ्ह व ल, ल्हया नं थौं कन्हय्या नेपालभाषाय् व्यतिरेक (अर्थपाःगु) खने मदुनि ।

४. न्ह, म्ह, ऱ्ह, ल्हयात ग्वः (वर्ण, Phoneme) नालेवं उकियात संयुक्ताक्षर (चिनाआखः) मखु छगः नालेमाः । उकियात छगः कथं च्वयेगु लिपि मदयाः जक चिनाः च्वये माःगु खः । मखुसा थ्व महाप्राण (Aspirated) वर्ण ख, घ, छ, झ, थ, ध, फ, भ, स्वयां छुं मपाः ।

थुकियात रोमन लिपि थुइके फइ । गथे :-

क) पुचः	ख) पुचः	ग) पुचः
ख (क्+ह) kh	घ (ग्+ह gh	न्ह (न्+ह) nh
छ (च्+ह) ch	झ (ज्+ह) jh	म्ह (म्+ह) mh
थ (त्+ह) th	ध (द्+ह) dh	र्ह (र्+ह) rh
फ (प्+ह) ph	भ (ब्+ह) bh	ल्ह (ल्+ह) lh

थ्व दसुं सिइ दु क) पुचःया ख, छ, थ, फ वा ख) पुचःया घ, झ, ध, भ थें लिपि कथं निगः वर्ण थें खने दःसां ग) पुचःया न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह नेपाल भाषाया छगः छगः वर्ण जक खः । थ्व फुक्क छगः छगः महाप्राण वर्ण खः । थ्व महाप्राणया थ थःगु हे नां थथे दु । गथे :-

क) पुचः (ख, छ, थ, फ) – अघोष (Unvoiced, Voiceless) महाप्राण

ख) " (घ, झ, ध, भ)— घोष (Voiced) महाप्राण

ग) " (न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह) -- रणित (Resonant) महाप्राण

थन रणित (अनुनादी) महाप्राण नासिक्य (Nasal) महाप्राण न्ह, म्ह, उत्क्षिप्त (Flap) महाप्राण र्ह, पार्श्विक (Lateral) महाप्राण ल्ह यात ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल कथं च्वत धाःसा उकियात न, म, र, ल या महाप्राण रूप हे धायु जिइमखु, व ला परंपरागत रूपं नाला वयाच्वंगु चिनाआखः (निगः वर्ण) जू वनी । थ्व निथी आखः तत्सम व तद्भवय् क्वय्‌ बिया कथं पाः । गथेः--

तत्सम = ब्रह्मा (ब्रह्‌मा)–ह्, म् निगः वर्ण

ब्राह्मण (ब्राह्‌मण)– " " " "

तद्भव = बम्हाँ (बर्म्हा)– म्ह छगः " "

बम्हु (बर्म्हु)– " " "

५ वर्णमाला (Alphabet) या परंपराकथं निगः ग्वः (वर्ण) कथं नालावयाच्वंगुलि व न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह निगः खने दःसां लिपि मदयाः जक अथे नाले माःगु धइगु थुइके मफुनिगुलि नेपाल भाषाया भाषा–व्याकरण च्वयलय् जीवन फुका च्वंपि भाषाविद्‌पिसं नं उकियात नेपालभाषाया स्वभावया अःखः ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल लुइमाःगु तायेकाच्वंगु दु । गुलिसिनं धाःसा थुकियात नेपाल भाषाया छगः छगः वर्ण धाःसा नाले माःगु तर न्ह, म्ह, र्ह, ल्हयात न्+ह (छन्+हु), म्+ह (छम्+ह) कथं ब्वँवाइ मखुगुलि उकियात ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल च्वयेमाः धका नं थुइकाच्वंगु दु । थ्व नं न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह यात लिपि मदयाः अथे नालाकाय् मालाच्वंगु धइगु थुइके मफुनिगुया हे दसु खः ।

६. नेपालभाषाय् न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह जक मखु 'न्ह्य' नं थज्याःगु हे छगः नासिक्य महाप्राण जुइफु । थुकियात छगः वर्ण कथं कमला स्थापित (१९७६) व शिशिरकुमार स्थापित (१९७८) जुपिसं वयकःपिनि स्नातकोत्तर व विद्यावारिधि अनुसन्धान–प्रवन्धय् न्ह्यथना दीगु दु । न्हापाया 'हङ' या महाप्राण जूगुलि ह्‌ङ (उच्चारण छवलं ङ्ह च्वइगु ह्‌ङ) या थौंकन्हय्‌या रूप 'न्ह्य' यात छगः वर्ण खः ला धकाः बांलाक बिचाः याय्‌माःगु दु । गथेः–

पुलांगु खँग्वः	यँ–यल रूप	ख्वप–भ्वंत रूप
ङा	न्या	ङा
ङय	न्यय्	ङय्
ह्‌ङथु	न्ह्यथु	ह्यथु
ह्‌ङवने	न्ह्यःने	ह्ने

विकास थथे जुल–

ह्‌ङ (ङ्+ह+अ), न्ह्य (न्+ह्+य्+अ), ह्य (ह+अ)

थन मालेमाःगु खँ दु –न्हापाया हङया विकास ख्वपय् 'ङ' तनावंथें

यँ-यलय् 'य' तं वल ला कि, यँ-यलया रूप (न्+ह+य्) छक्वलं ग्वसा पिज्वइगु तालव्य (Palatal) नासिक्य महाप्राण वर्ण खः ? थुकियात धैर्यपूर्वक मालेमाःगु दु ।

७. थौंकन्हय्‌या भाषाविज्ञानविद्‌पिसं छप्वाः म्हुतुं न, म, र, ल या महाप्राण वर्ण न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह खः धकाः नालातःगु दु । थुकथं थुकियात ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल च्वय्‌गु खँ नेपालभाषाया निर्मित पाय्‌छि मखु धइगु अथें हे सिइ दत । तर न्हापा धाःसा थुकियात ह न्हापा कथं च्वईगुलिं पुलांगु नेपालभाषाया कोश-विद्‌पिसं थुकियात थथे नालातःगु दु । गथे-

च्वमि व सफूया पिथना	महाप्राण (न, म धुंकाः दुतिना)	संयुक्ताक्षर (ह धुंकाः दुतिना)
१. कनरायड्डी, १८९१	न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह	
२. कनरायड्डी, १८९३	ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल	
३. जोर्गेन्सन, १९३६	ह्न, ह्म, ह्ल	
४. जोशी, १०७६		ह्न, ह्म, ह्र, ह्ल (न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह)
५. लोनहार्ड, १९७४		ह्न, ह्म, ह्ल

८. च्वसापासा अन्तर्गत नेपालभाषा खँग्वःधुकू निर्माण समिति ने. सं. ११०० सिल्लाथ्व ६ स नीस्वंगु दु । उकिपाखें ग्वसाः ग्वयाः ज्या जुयाच्वंगु थौंकन्हय्‌या नेपालभाषाया तःधंगु खँग्वःधुकुती स्वतः हे नेपालभाषाया स्वभावकथं न्ह, म्ह, र्ह, ल्ह नालाः खँग्वः दुतिनेगु ज्या जूगु दु । ने. स. ११०३ थिंलागा २ (ई. सं. १९८३ जनवरी १) निसें ज्या जुयाच्वंगु कोशं मुना पुलांगु नेपालभाषाया खँग्वःधुकुती नं न्हापा ह् न्हापाकथं च्वयातःसां नेपालभाषाया थःगु स्वभावकथं न, म, र, ल न्हापाकथं हे कोशय् दुतिनेगु धकाः ने. सं. ११०३ अनालागा ५ (वि. सं. २०३९ फागुन २०) या मुँज्यां रोमन आलेखन

(Transcription) प्रणालीया निर्धारण यायगु सिलसिलाय् क्वःछ्यूगु खँ लुमंकेबह जू ।

९. आ र्ह, म्ह, न्ह, ल्हयात आखः (छस.न्वसः) या मिखां नं छकः स्वये । दसु काये-

(क)	(ख)
१. ती (त्+ई)	पा (प्+आ)
२. थी (थ्+ई)	फा (फ्+आ)
३. दी (द्+ई)	बा (ब्+आ)
४. धी (ध्+ई)	भा (भ्+आ)
५. नी (न्+ई)	मा (म्+आ)
६. न्ही (न्ह्+ई)	म्ह (म्ह्+आ)

थन १-५ ल्याः तकया छगः छगः आखलय् निगः निगः ग्वः (वर्ण) दु तर ६ ल्याखय् लिपिकथं स्वंगः स्वंगः ग्वः खनेदु, तर थ्व आखःकथं न्यूनतम छगू छगू एकाईया निथो सः जक खः । उकिं थुकियात नेपालभाषाय् च्वय्‌बियाकथं ल्याः पिकाय्‌माः, गुगु गणितया नियमकथं पाय्‌छि जुइमखु । गथे-

न्हि (छि)	(न्ह्+इ)	न्+ह्=न्ह्[$(\frac{१}{२}+\frac{१}{२})$ = $\frac{१}{२}$+इ=१]
म्ह (ति)	(म्ह्+अ)	म्+ह्=म्ह्[$(\frac{१}{२}+\frac{१}{२})$ = $\frac{१}{२}$+आ=१]
(चो) र्ही	(र्ह्+ई)	र्+ह्=र्ह्, [$(\frac{१}{२}+\frac{१}{२})$ = $\frac{१}{२}$+ई=१]
(खँ) ल्हा	(ल्ह्+आ)	ल्+ह्=ल्ह् [$(\frac{१}{२}+\frac{१}{२})$ = $\frac{१}{२}$+आ=१]

न्ह्, म्ह, र्ह्, ल्ह् निगः निगः वर्ण खने दयाः नं नेपालभाषाकथं व छगः छगः बाग्वः (व्यञ्जन वर्ण) खः धकाः थुइके मफत कि थुकिं नेपालभाषाया नियमयात ज्यंकी, थुइकावनधाःसा थःगु स्वभाव नं च्वनी, भाषाया जँ नं छ्यनी ।

११०३ बछलागा १३ ।

लिधंसा

CONRADY, AUGUST

1891 "Das Newari Grammatik Und Sprachproben" *ZDMG* 45:1-35.

1893 "Ein Sanskrit-Newari Worterbuch" *ZDMG* 47: 539-573.

JORGENSEN, HANS

1936 *A Dictionary of the Classical Newari,* Copenhagen; Munks-qaard.

जोशी, पन्नाप्रसाद वैद्य

१०७६ संक्षिप्त नेपालभाषा शब्दकोष, कान्तिपुर : रत्नप्रसाद जोशी

LIENHARD, SIEGFRED

1974 *Nevarigitimanjari : Religious and Secular Poetry of the Nevars of the Kathmandu Valley* Stockholm: Almaqvist & Wiksell

STHAPIT, KAMALA

1976 *A Descriptive Analysis of Colloquial Newari* A dissertation submitted to the university of Poona in lien of 'Paper VIII a. Fields Methods" for the a degree of Master of Arts in Linguistics, Deccan College.

STHAPIT, SHISHIR KUMAR

1978 *English, Nepali and Newavi : A Comparision & Its Pedagogir* Applications. Ph. D. Thesis, University of Poona, Pt. II " A Newari Sketch' pp. *253-521*

कविवर श्री सिद्धिचरण श्रेष्ठनाप छ्‌भ्रा:

☐ खेलुइता:- नेपालभाषा व नेपालीया छिथें नांजाम्ह कविवर नाप खवा: चुलिचु च्वना खँल्हाये दुगु जिमिगु त:धंगु भाग्य ख: । नेपाल व नेपालीयात छि आत्मबल थनिगु भाव सन्देश न्यंकाचं च्वनादी फयेमा धका: ने. सं ११०४ न्हू-दँ क्यंगुया लसताय छित जिपि खेलुइता: पिकाक गुथिपाखें भिन्तुना छ्याया च्वना !

सिद्धिचरण श्रेष्ठ- धन्यवाद ! छिकपि थय यलंनिसें जिगु अन्तर्वार्ता कायेत झायाच्वना दिल । थ:गु भाषा संस्कृतिया छिकपिनिगु प्रेमयात जि प्रशंसनीय धाये । थ:गु भाषाप्रति प्रेम सुयात जक मदइ ? थ्वयात झीसं गुलि च्वछायां यंके फइ झीगु जीवन नं उलि हे सार्थक जुइ । थ्व न्हू-दँया छिकपिसं बधगु भिन्तुना थ:गू देश, भाषा व समाजया उत्थान यायेगु ज्या थ:के आरोग्य व स्वास्थ्य सन्त धा:सा याये फइरुखु । उकिं दकले न्हापां सकल नेपालीया शरीर स्वस्थ जवीमा व मंगलमय ज्या याना बने फयेमा धइगु जिगु नं भिन्तुना दु ।

☐ खेलुइता:– कविज्यू, नेपाल भाषां कविता छि गुबले निसें च्वयेगु शुरू याना दिया ? सिद्धिदास अमात्यनाप सम्पर्क दये धुंका तिनि ला कि वसिबे न्हापां निसें ? छुं बिशेष घटनां वा परिस्थिति छिके नेपालभाषा कविता च्वयेगु अन्तःप्रेरणा लूगु ला ?

सिद्धिचरण–गय ख्युँलय् दुनाच्वंपिसं प्रकाश व आलोक मा: जुइ अथे हे झी मनू मात्रं थःत अभिव्यक्त याना पिहां वयेगु स्वयाच्वनि–थ्व प्राणी मात्रयागु स्वभाव खः । थम्हं थःगु मांभाषं नुगःया खँ प्वंकेगु इच्छा सुइत जक मजुइ ! जिं नं मचाबलेनिसें हे सःसां मसःसां थःगु मांभाषं च्वयेगु इच्छा यानागु खः । छिकपिन्त लुमनी, जिगु जन्म सगरमाथा अंचलया ओखलढुंगाय् बि सं १९६९ (ने.सं १०३२) दँय् जूगु खः । अन नेपालभाषा ल्हाइपिनि संख्या मदु धाःसां ज्यू । उकिं जि नं नेपालभाषा ल्हाये मसः । थ्व क्रम जि ११/१२ दँ दतले नं जुयां च्वन । जि ७ दँ दुबले काठमाण्डौंलय् वया । अले पासापिनि व मांया संसर्गं जिं नेपालभाषा ल्हाये सयेका । जि १६/१७ दँ दुबले तकं जिमि बाःलिसे नेपालभाषां खँ मल्हाना, खँ ल्हाये थाकु । उकिं यानां प्रारम्भकालय् जिं नेपाली भाषं हे च्वया । लिपा धर्म्मादित्य धर्म्माचार्यया सम्पादनय् पिहां वःगु बुद्ध धर्म्म व नेपालभाषा पत्रिका ब्वनेगु जितः अवसर प्राप्त जुल । थ्वयां न्हापा नं जिं छुं छुं नेपालभाषा मे व छ्पु निपु सिलः ब्वनेगु न्यनेगु यानाच्वनागु खः । ठाकुरलाल मानन्धर, पूर्णवहादुर 'मानव' व कविकेशरी चित्तधर 'हृदय' जिमि पासा जूगुलिं इपिं हे नाप कविवर सिद्धिदासजुयाथाय् वनेगु याना । उबले जिपिं दरवार स्कुलया विद्यार्थी । उगु बखतय् अंग्रेजी ब्वनेगु दरबार स्कुल बाहेक मदु । व स्कुलया ल्यूने च्वगु भूधरानन्दया बैद्य पसलय् सिद्धिदासजु बनेज्या यानाच्वनादी । वयकलं जिमित छन्दय् कविता च्वयेगु स्यना बिल । उबलेनिसें जिं नेपालभाषां कविता च्वयेगु यानागु खः । जित छुं छुं लुमंनि, भर्तृहरियागु शृंगार शतकया आधारय् जिं बल्लतल्लं छुं कविता च्वयाः सिद्धिदासजुयात क्यना । वयकलं

थुकियात सच्चये याना धाये ला अथवा सेगु हे किसिमं च्वया बिल । जित लुमंनि ठाकुरलाल मानन्धरं छुं च्वया यंकूबले सिद्धिदासजुं उकियात प्रशंसा याना दिल । जित बांलाक प्रयत्न या धयादिल । थ्वया लिपा जिं च्वयेगु मत्वःता, जिं च्वयेगु प्रयत्न याना यंका । ठाकुरलालजुं कविता च्वयेगु त्वःतल । थ्व हे क्रमय् जिं चित्तधरदाई लिसें छुं समस्या पूर्ति यायेगु नं याना । निगू समस्या पूर्ति जित आः तले लुमंनि, "हृदयया सलि मजानि" व "गुलि दोमन यागु हरे मिलनं" आदि । जिगु प्रारम्भकालयागु नेपालभाषाया कृति थुपिं हे जुइमाः । थ्वयां छुं दँ लिपा अर्थात बि.सं १९९४/९५ साल पाखे स्व. फत्तेबहादुर सिंहयागु सम्पादकत्वय् नेपाली विहार कविता संकलन पिहां वल । उकी जिगु कविता 'गंगु खुसि', 'वर्षा' व 'राष्ट्रिय गीत' प्रकाशित जुल । व सिबें न्हापा च्वयागु छुं छुं कविताय जिं फूस्वां सफुती पिकयागु दु, व छिकपिसं ब्वंगु दु जुइमाः ।

☐ खेलुइताः–छि शुरू शुरूइ प्रकृति सम्बन्धी कविता च्वयेत छित देशया प्रकृति हे अन्तःप्रेरणा ब्यूगु ला कि अंग्रेजी रोमानी कवितां प्रभावित याःगु ? लिपा, छाय प्रकृतिया विषय त्वःता दियागु ?

सिद्धिचरण–प्रकृति हे जित प्रेरणा बिल, अले स्कूलय् ब्वनागु अंग्रेजी रोमान्टिक कवितां नं खः । प्रकृति हे सृष्टिया मां खः । सृष्टि हे प्रकृति खः । झी प्रकृतिपाखें अलग जुया च्वने फइमखु । प्रकृति अर्थात ख्यः, बुँ, क्यबः, सिमा, स्वां, खुसि, गुँ, सुथ, न्हि, सन्ध्याकाई आदि आदि दथुइ झी ब्वलन । झी थुकिं अन्त नं जुया वनेमाः । उकी थुकिं झी भिन्न जुयाच्वने फइमखु । झीगु दृष्टिया न्ह्यःने थुपिं हे न्ह्याबलें दइच्वनी । थुपिं लिसें खँल्हाबल्हा यायेगु व थुमित म्हसीकेगु इच्छा स्वइत जक मदइ ? थ्व प्रकृतिलिसे तादात्म्य जुयाः परम तत्त्वयात तयुजु याः वनेगु इच्छाया क्रमय् झीसं न्हापालाक थुमिगु हे बः काः वनी । उगु हे कथं जिं नं न्हापा न्हापा प्रकृतिया कविता च्वयेगु याना ।

तर झी म्वायेमा:गु, च्वनेमा:गु थ्व संसारय् पायछि जुइक हना मवंगु स्थिति व व्यवस्था खना: हीमी चायेगु नं मानव स्वभाव ख: । थ्व हे क्रमय् जि स्थिति व व्यवस्थाया बिरूद्धय् च्वयेगु याना ।

☐ खेलुइता:– विसं १९९७ सालय छि नं जेल सजाय कया दी मा:गु "क्रान्ति बिना थन दइ मखु स्वच्छ शान्ति ." भाव प्वंका: 'वर्षा' कविता च्वया दीगुलि ख: धा:गु न्यना । उबले जेलय छि, चित्तधर 'हृदय' व फत्तेबहादुर सिंह इत्यादिपिनि कविता काव्य च्वया न्हिछ्यायेगु विचार गय बल ? अन छिकपिनि काव्य-साधना गुकथं न्ह्यज्याना च्वन ?

सिद्धिचरण-बिसं १९९५ साल पाखे फत्तेबहादुरया सम्पादनय् पिहां वःगु नेपाली विहार सफुती जिगु स्वपु कविता 'वर्षा', 'गगु खुसि' व 'राष्ट्रिय गीत' समावेश जूगु दु । उकी 'वर्षा' धइगु कविताय् जि गय नं न्याना, वां दायेका घाराघुरू मयायेकं वसन्त ऋतु वइमखु, अथे हे झीत ग्रीष्म ऋतु अथवा शोषकतय्सं या:गु शोषणया विरूद्धय् क्रान्ति मयायेकं झीत शान्ति, सुख जुइ मखु धइगु बिचा: प्वंकागु । बिसं १९९७ सालय् थ्व हे कविता च्वयागुलि जित ज्वना यंकल । थ्व छु धयागु ख: धका स्पष्टिकरण काल । जिगु स्पष्टिकरणं चित्त बुझे मजू । जित १८ दंया (१२ दं धका: च्वया तल) कारागार सजांय जुल ।

जेल जीवन धइगु न्ह्याक्व हे दु:खदायी जूसांथु कियागु छुं वरदान नं दु । अनयागु एकान्तवासयात क्वत्यलेत छुं च्वयेगु इच्छा जुइगु हे जुल । च्वयेत साधन मदुसां, सुला: सुला: जुसां जिमिसं छुं छुं च्वयेगु याना यंका । थथे जेल जीवनय् बांबांलागु सफुत च्वइ थकुगु खं मेमेथाय् देशया इतिहासं नं झीसं सीके फु । जिपि जेलय् च्वनापि पासापि मध्ये चित्तधरजु, धर्मरत्नजु, 'व्यथित' जु, हरिकृष्णजुं नं बांबांलागु रचना यानादीगु ख: । अन मनोरञ्जनया मेगु छुं साधन मदुगुया निंति च्वयेगु पाखे जिमिगु इच्छा प्रार्दुभाव जूगु ख: । थ थिति, इष्टमित्र

सुं नाप लाये मदइगु अन्यागु वातावरणय् मनय् अने अनेगु खँ लुइगु स्वाभाविक हे जुल । अले वहे मनय् लूगु खँ थ:गु रचनाय् ब्यक्त यायेबले छुं याउँसे च्वनीगु प्रकृतिया नियम ख: । जि न्हापा धया थें झी फुक्क अन्धकारय् लाना-च्वंपिसं गथे मतया ज: माली, अथे हे झीगु स्वकुत्या हाक:गु शरीर दुने समस्त ब्रम्हाण्डय् मग्हचंगु इच्छा आकांक्षा पिहां वयेत सनीगु हे जुल । थुकिया अन्त याना जेल-जीवन दुने नं थ:त विस्तृत याना छ्वयेगु आकांक्षा हे थ्व जेल जीवनयागु कृति ख: धयागु जि भा:पिया ।

☐ खेलुइता:– उबले जेलय् ला:पिसं थ: थ: स्वजन परिवार लुमंका विरहया खँ जक तया कविता च्वत धा:गु ख:ला ? समष्टि राष्ट्र हित व मानवीय कल्याणया भाव नं दुथना काव्य साधना या:गु दुला ?

सिद्धिचरण-थ: स्वजनतय्गु वियोगय् अनेक विरह जुइगु स्वाभाविक ख: । कालकोठी च्वना: थ: योपिंलिसे नाप लाये मदइगुलि अमित हे झल्झली लुमनिगु हे जुल । अले च्वमितय्गु कलमं अमिगु विरह पिहां वइगु हे जुल । ख:, जेलय् ला:पि अप्पोसिनं आपालं थन्यागु कृतित च्व:गु दु । तर विरह नं झीगु जीवनयागु आज्जु थ्यंकेत या:गु छगू बल्लागु साधना ख: । झी फुक्क धइगु हे, जेलं दुने वा जेलं पिनेया जुइमा, बन्धनय् लानाच्वंपि ख: । थ्व बन्धनं मुक्त जइगु कुत: सकस्यां याइ । बिरह धाय्वतुं उत्कृष्ट साहित्य जुइ मखु धायेगु खँ मिले जुइ मखु । कालिदासं थ: कला: नाप जुयाच्वंगु विरह यक्षं यक्षनीयात लमंका: च्वंगु थें च्वंक च्व:गु मेघदूत संसारया छगू त:धंगु रचना ख: धयागु खँ छिकपिसं ल्वमंके मज्यू ।

राष्ट्र-हित व मानव कल्याण धका: छिकपिसं गुगु धइदिल, छु नेपालभाषां च्वयेगु ज्या राष्ट्र हितया ज्या यायेगु मखुला ? छँ लुमंका विरहया कविता च्वयेगु न मानववादया श्रृंखला मखुला ? छम्ह छम्ह मनू राष्ट्रया इका:ई ख: । वं थ:गु हे जक खँ च्व:सां व राष्ट्रया प्राणी जूगुलि यदि वं स्वस्थ ढगं छुं च्वल धा:सा व राष्ट्रया निंतिं म्जुइला ? राष्ट्र-

हित मजुइकं थःगु कल्याण जुइ फइमखु । मानववाद धइगु नं मनूयात जुयाच्वंगु दुःखया मोचन यायेगु हे खः । छित जुयाच्वंगु दुःख मोचन जबले तक जुइ मखु गुबले तक बहुजनयागु दुःख संकष्ट मोचन जइमखु । थुगु दृष्टि स्वयेबले उबलेया रचना राष्ट्रहित व मानव कल्याणया विपरित जु धइगु खँय् जि सहमत मजुया । दृष्टान्तया लागि बुद्ध भगवानं जरा व्याधि ग्रस्त जुयाच्वने माःगु थःगु बन्धनयात चायेत कुतः यात । व हे कुल स्वस्थ व स्वच्छ जूगुया निंति प्राणी मात्रया निंनि नं हितया कारण जू वन । व्यक्तिया निःस्वार्थ सेवा नं समष्टिया सेवा जू वनी ।

□ खेलुइताः— उबले जेलय् छिकपिनिगु (छि, चित्तधर, फत्तेबहादुरया) प्रेरणां केदारमान 'व्यथित' व धर्मरत्न 'यमि' पिं नं कवि जूगु धाःगु स्यना, खः ला ?

सिद्धिचरणः— समस्त मनूतय् दुने छगू ज्वाल्लां थीगु प्रतिभा सुलाच्वंगु दइ । थासय् लात धायव व प्रेरणां कुला बिल धायव व सुलाच्वंगु प्रतिभा जिगिजिगि खाना वइ । गय छपु सलाई नं इतालय् थिइका बिल धाःसा उकि नं मत थिना च्याना वइ, अथे हे संसर्ग नं मनूतय्के दुने च्वंगु प्रतिभा शक्ति पिज्वइ । केदारमान 'व्यथित', धर्मरत्न 'यमि' जुं अमिके अमिके दुगु प्रतिभा आलोक नं जेलयागु संसर्ग याना प्रज्वलित जुयावन धयागु खँय् छुं धाये माःगु मदु ।

□ खेलुइताः— छि वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलया 'ह्वयत्यंगु स्वां' 'वसन्तवाणी' व 'सन्ध्या' शीर्षकगु कवितायात नेपालय् न्हापां खने दयेक बःगु रोमानीवादी शैलीया कविता धकाः च्वछाया दीगु दु । छिगु धारणा कथं रोमानीवादी शैलीया कविताय् छु छु बिशेषता दये माः ?

सिद्धिचरणः— साहित्य धयागु एकदेशीय मखु, सर्वदेशीय जुइ । कविताय् रोमानोवाद धयागु न्हापालाक बेलायतं पिहां व.गु खः । कवि विलियम

वर्थस् थंयात थुकिया न्ह्यलुवाः धायेगु याना तःगु दु । ई. सन् १७९७ निसें १८०७ तक (नेसं ९१०–९२७) तक च्वःगु कवितायात म्याथ्यू अर्नल्ड च्वइ तःगु कथं थ्व खँ प्रमाणित जू । वइगु हे प्रभावं याना रोमानी कवितां युरोप, अमेरिका व अले एशिया खण्डयात नं प्रभावित याःगु दु । थ्व हे प्रभाव झी जःलाखःला भारत व चीनय् नं लाःगु दु । भारतय् रवीन्द्रनाथ ठाकुर, इकबाल आदिपिन्त थ्वया प्रभाव लाःगु दु । नेपालयागु साहित्य ख्यलय् नं थ्व प्रभाव लाइगु हे जुल । जि न्हाचः धयाथें ज्ञान व आलोक सुया पेवा जुइ मखु । न्हापायागु क्लासिकल अर्थात् शास्त्रीय परिपाटि थ्व छुं भिन्न जुइ । थ्व रोमानी कवितां झीगु अनुभव यायेगु व अनुभव यानागु खँ ल्हमंके बीगु खँ न्हूगु तरीकां पिब्वयेगु झीत स्यनाः बिइ । थ्व हे खं याना विलियम वर्डस्वर्थपिनि अंग्रेजी साहित्ययात रोमानीवादया प्रेरक खः धया तःगु दु ।

जि वैकुण्ठप्रसादया विशेष याना 'वसन्तवाणी' कवितायात नेपालय् न्हांपागु रोमानी कविता खः धयागु खः । प्रकृति अर्थात वसन्त हे थः जुया थुकी प्वंकाः तःगु भावनात अत्यन्त हे मार्मिक । योगवीरसिंह, सिद्धिदास आदिपिनिगु कविताय् मदइगु कथं थुको भावना प्रवा हत जयाच्वंगु दु । नेपालिइ लक्ष्मीप्रसाद देवकोटापिनिगु कविता पिहां वये सिवे न्ह्यः थ्व कविता पिहां वःगु खः । जि मचाबले निसें जि थ्व कविता कण्ठ यानागु खः । जित थ्व कविता साप हे यः । तर छगू अपशोचया खँ, थुगु बखतया कविता ज्वः मेमेगु वयकःया लिपाया कविता मजू । जि छकः वयकःयात धयागु नं खः, "थुगु कथं चालाः वंगु नुगः खँ मेगु थुकिया समकक्षाया कविता पिहां मवःगु छाय ?" कवि योगवीरसिंहयागु प्रासाद गुण बिलिबिलि जाःगु अनेअनेगु कविता दु, तर वैकुण्ठप्रसादजुयागु थ्व कविता ज्वःगु मखु धयागु जि बिचाः प्वंकागु दु । जि जक धयां मज्यू, थ्व विवादग्रस्त खँ हे तिनि । थुकियात समर्थ आलोचकं निर्णय याइतिनि । जित थन हे छगू खँ लुमसे वल टामस ग्रेयागु 'Elegy written on Churchward" धइगु कविता नं वं हे च्वइतःगु मेगु कविताया

ज्वः मखु धंग् धापू दु, अले गुलि आलोचकतसें ला थ्व वहे कविता जक च्वया मेगु कविता मच्वःसां ज्यू धाःगु दु। रोमानीवादया बारे जि छिकपिन्त अलग लेख च्वया बी।

☐ खेलुइताः– उर्बशी नेपालभाषां न्हापां च्वया तया दीगु धाःगु गुलित सत्य खः? उर्वशीया नेपालभाषा अनुवादं छि गुलित सन्तुष्टजुया दियागु दु?

सिद्धिचरण–खः, जेलय् जि थुकियात नेपालभाषां च्वयेगु प्रारम्भ याना। तर लिपा जि नेपाली भाषां च्वया यंका।

कवि दुर्गालाल व शान्तहर्षजुं थुकियागु अनुवादय् छुं छुं हीकेत जिके सल्लाह कयादीगु खः। कवि दुर्गालालया मस्तिष्कं थुकियात सफल अनुवाद याःगु खः धयागु खँय् जित संतुष्टि दु।

☐ खेलुइताः– उर्वशी खण्डकाव्यया भूमिकाय् छि "उर्वशीलाई मैले प्रशस्त सहानुभूति गर्न परेको छ। किनकि उर्वशी म हुँ।... यसो गरिनँ भने मलाई कहीं उभिने ठाउँ पनि रहँदैन, मेरो धरातल नै भासिनेछ।" धया दियागु खास खास अभिप्राय स्पष्ट कना दी ला?

सिद्धिचरण–मनूत छी अपूर्ण। पूर्णता प्राप्त यायेया निंति छी चां न्हि माली थें मालाच्वनागु दु। समस्त प्राणीपिं छगू छगू आकांक्षा ज्वनाः उकियात पूर्ति यायेगु निंति जुयाच्वंगु दु। आः छिकपिन्त हे धाये, छिकपिं नेपालभाषां थःगु विचार प्वंकाः तःधंपिं लेखक जुइगु कुतः यानाच्वंगु दु। अथे हे गुलि मनू तःमि जुया छें, मोटर तया सुविधा प्राप्त यायेत सनाच्वंगु दु, गुलि थःगु रोगं मुक्त जुयाः निरोगी जुइत सनाच्वंगु दु, गुलि थः थःम्ह मिसा ब्याहा यायेत प्रयत्न यानाच्वंगु दु, गुलि तःधंम्ह राजनीतिज्ञ जुइत राजनैतिक चालबाजि यानाच्वंगु दु, गुलि तःधंम्ह डाक्टर जुइत कुतः यानाच्वंगु दु, आदि आदि। अथे हे उर्वशी नं अर्जुनलिसे आकृष्ट जुयाः अर्जुनयात प्राप्त यायेगु निंति

थान्हय् अर्जुन धनाच्वंगु क्वथाय् वन। थ्व फुक्क झीसं आनन्द जुइला धकाः याना च्वनागु खः। आनन्द हे जीवनया परम लक्ष्य खः। झीगु आत्मा च्वनीगु थाय् नं आनन्द हे खः। उकिं आत्मायात सच्चिदानन्दया रूप धाइ। जि च्वय धया थें फुक्क प्रयत्न आनन्द प्राप्त यायेया निंति खः। झीत थ्यबा दया, थः थःम्ह दयां दइगु आनन्द क्षणिक खः। उगु आनन्द न्ह्याक्व हे क्षणभंगूर जूसां जि झीसं मालाच्वनागु आनन्दया छगू अंश मखु धाये फइमखु। झीसं यानाच्वनागु भौतिक आनन्द झीसं मालाच्वनागु परम–आनन्द दइगु ला मखु, व हे परम–आनन्द अनुभव यायेया निंति थुपिं नं छगू त्वाथः मखु धाये फइ मखु। उर्वशीं नं अर्जुनलिसे भोग यायेगु हे जीवनया लक्ष्य भाःपिल, तर वं व लक्ष्य प्राप्त याये मफुत। झीसं नं थःगु छगू छगू लक्ष्य प्राप्त यायेत झी ब्वाँय् जुयाच्वना, झी सकसिगुं लक्ष्य सफल हे जुइ धाये फइमखु। अथे धकाः प्रयत्न त्वते मज्यू। थज्याःगु प्रयत्न याना हे यंकेमाः। आनन्दयागु आभाश छुं छुं दय्‌व लिपा परम–आनन्दपाखें झी प्रस्थान याये फइ धयागु जि थुको संकेत यागागु खः। उकिं जि उर्वशीलिसे थःत तुलना यानागु खः। जि नं छम्ह लेखक जुइत, छम्ह साहित्यकार धायेकेत प्रयत्न यानाच्वना। जिगु प्रयत्न असफल धाय्‌वतुं जि थुकियात कुतः यायेगु त्वःते मज्यू भाःपिया, गथे उर्वशीया अर्जुन प्राप्त यायेगु आकांक्षा वा लक्ष्य असफल जुल। थय जुइवं अर्जुन प्राप्त यायेगु कल्पना त्वःते मज्यू धइगु जिगु धापू खः। थ्व जिगु धापूयात छम्ह निम्ह आलोचकं उर्वशीयात छम्ह मिजंलिसे च्वनेगु इच्छा भंग जूसां प्रयत्न या धयागु यात "वेश्या जु" धका सल्लाह ब्यूगु धाःगु दु। छम्ह आलोचकं थ्व महाभारत वर्णित बाखंलिसे पाय्‌छि मजुल धका नं धाःगु दु। तर जि उर्वशी धकाः गुम्ह्‌सित कयागु खः व मानव मात्रया छुं भौतिक लक्ष्य प्राप्त यायेगया प्रतीक खः धका कयागु दु। म्वानाच्वने माःपिं झी सकसियां छगू छगू इच्छा दु, आकांक्षा दु। व आकांक्षा पूर्ण हे जुइ धकाः सुनानं धाये मफु। झीसं थःगु इच्छा, आकांक्षायात पूर्ण यायेगु ज्याय् न्ह्याज्याना वने मानि

घइगु जिगु सन्देश खः। परम लक्ष्य प्राप्त यायेगु खँ ला दहे दनि। उकिया निंतिं ज्ञीगु थजाःगु समस्त आकांक्षायात मदयेका छ्वमाली। व खँ मेगु हे। अर्जुनं थःत कामना यानाः चान्हय् अर्धनग्न अवस्थाय् वःम्ह उर्वशीयात नं ग्रहण मयाः। थ्व वइगु तःधंगु विजय खः। समस्त संसारयात विजय यायेत अःपु तर थःगु मनयात त्याकेत थाकू। उगु बखतय् अर्जुनं थःगु मनयात वशय् तल। उकियात जिं दुनुगलं निसें प्रशंसा याना। मनयात विजय याना जक नं मगाः, तृष्णा मोह मदयेका हे छ्वमाः। जिं उर्वशी इ धायेत्यनागु खँ थ्व हे खः। जिगु थ्व खँ लिसे सम्झौता यानाः जिं धयागु खँयात पाठक वर्ग थुइका दी धइगु जिं आशा याना।

☐ खेलुइताः- छिं च्वया तया दीगु 'लुभुमि' 'उत्तरा बिलाप' व 'कृष्णा' खण्ड काव्य प्रकाशन जुइगु छाय लिज्यानाच्वंगु ? खेलुइताः पिकाक गुथिपाखें छिगु खण्डकाव्य छगू पिकायेगु अभिभारा फये दइ ला ?

सिद्धिचरण- प्रिय नवयुवक बन्धुपिं, छिकपिंसं जिगु तःधंगु कमजोरीयात संकेत यानादिल। जिं च्वयागु गुगुं कृति नं जिं पूवकेगु मच्वया। छगू उद्वेगय् च्वया। वयात अथें तंबिया। नेपाल भाषाय् जक मखु, नेपाली भाषाय् नं जिं अने अनेगु सफू च्वया, तर पूवंके मफुनि। जिगु थ्व हे कमजोरीयात कया आपासिनं जित दोषारोपण याना तःगु दु। 'उत्तराविलाप' जिं जेलय् दुने च्वयागु खः, थ्व 'अभिमन्यू बध' धका च्वये त्यनागु काव्यया छगू सर्ग जक खः। उकियागु मेगु अंश गन गन लानाच्वन, माले मानि। 'लुभूमि' नं जिं छगू खण्डकाव्य च्वयेगुया निंतिं प्रारम्भ यानागु खः। थुकियां छुं छुं अंश जिके दनि। थौंकन्हे जिगु मिखां बांलाक ज्या मब्यू। छिकपिं संज्ञाया थुकियात साफि याना दिसँ। छिकपिसं धाः थें थुकियात प्रकाशन यायेगु हर्षया हे खँ जुइ। थुकिया छु अंश नेपाल भाषा परिषदय् सुरक्षित दु।

☐ खेलुइताः–छिं नेपाल भाषां च्वयादीगु समालोचना, निबन्ध व कहानीं छि छम्ह सफल गद्यकार कथं नं परिचित जू वः। अथे हे प्रकाशित मजूनिगु मेमेगु नं नेपाल भाषा गद्यलेख दनि ला कि ?

सिद्धिचरण–पद्य सिबें गद्य च्वये थाकु। पद्यय् ला छन्दया छगू आधार दइ, गद्यय् छुं आधार मकासें थःगु खँ प्वंके माः। पुस्तकाकारय् ला मखु, जिं छुं छुं गद्य च्वयागु खः। थुकियात कयाः छिकपिसं जित सफल गद्यकार धइदिल, थ्व छिकपिनिगु सहृदयता खः। जिं नेपाल भाषां बाखं च्वयेगु प्रयत्न यानागु खः। तर जिं निपु स्वपु बाखं बाहेक मेगु मच्वया। आपालं पुस्तकया भूमिका च्वइबले छुं छुं आलोचनात्मक बिचार प्वंकागु दु। तर छसिकथ हंक छुं आलोचना सफू मच्वयानि। Art is long, time is short धैथें च्वयेमालिगु खँ यक्व दनि, तर गब छु च्वये फइ ? अयनं छिकपिं थें जाःपिं युवकतसें ग्वाहालि बिल धाःसा छुं च्वये धंगु आशा दु। जित थौंकन्हे मती वैच्वंगु खँ ज्ञी पुर्खापिसं ज्ञीगु साहित्ययात आपालं सेवा याना वंगु दु, ज्ञीसं बांलाक उकियागु मूल्यांकन याये मफुनि। दृष्टान्तया लागी नाटकया स्यलय् नं अमिसं अत्यन्त तःधंगु सेवा याना वंगु दु। उकियागु विषय छुं छुं आलोचनात्मक लेख च्वयेगु जित मती वयाच्वंगु दु। इलं भाय ल्हात धाःसा गद्यय् छुं च्वये। जिके पूमवंगु गद्य लेखत नं दनि।

☐ खेलुइताः- न्हून्हूपिं कवि कवयित्रीपिसं नेपालभाषा कविताया स्यलय् गुकथं गुजोगु भाव पिब्वया च्वंज्यां वने भिनी ?

सिद्धिचरण–साहित्य सृजना यायेगुया निंतिं मदयेक मगाःगु गुण मध्ये इमानदारी छगू खः। इमानदारी धैगु नुगलय् तै तयेत तःधंगु सामर्थ्य माः। स्वस्वथाय् बेइमानी व छलकपटं परिपूर्ण थ्व संसारय् निर्भिक जुयाः साहित्य सृजना यायेगु चानचुनगु खँ मखु। निर्भिक धकाः धयां उच्छृंखल ज्ञीजुइ मज्यू।

साधना व परिस्थितियात ह्वयेक विशुद्ध याना: झीसं जागरणयात लसकुस याना: दुकाये फयेमा: । स्यन धायेत अ:पु, तर उकियात भिंका: सही मार्ग प्रदर्शन यायेगु ज्या हे थौंया लेखक कलाकारतय्‌के दयेमा:गु गुण ख: । झी जन्म जूगु, झी ब्वलगु, हानं सिना वने नं मा:गु थ्व झीगु प्राण सिबें नं य:गु देशयापिं झी बासिन्दात ख: । थ्व देशय् जूगु गुगु अन्याय शोषणयात झीसं सह याये मज्यू, उकिया बिरुद्ध झीसं क्रान्ति यायेमा: । विषमतां इलिलिं जाइच्वंगु थ्व विकट व जटिल संसारय् झी म्वानाच्वने मा:पिं । जिं संक्षिप्तं धाये, झी स्वइत गरीव जुयाच्वने मय:, ल्वगि जुयाच्वने मय:, अशिक्षित जुयाच्वने मय: । हानिचा छु नये, छु तिये जुया च्वनेगु सुनानं सह याये फैगु खँ मखु । लेखक, साहित्य-कारपिं च्वये स:, धाये स:, तर फुक्क मनूतय्‌के थ:गु विचार भावना प्वंकेगु सामर्थ्य मदु । अमिगु पीर मर्का नं थ:गु हे पीर मर्का भा:पिया थ:गु कलम न्ह्याके मफुसा लेखक कलाकार धायेगु अर्थ हे छु दइ? लेखक कलाकार धंपिं समस्त जनताया प्रतिनिधि ख: । जनतायात मनिगु मभिगु खँ अमिसं छुं व्यक्त याये मज्यू । संघर्ष धैगु हे जीवन ख: । संघर्षशील जुया सकसितं सुख शान्तियागु सही मार्ग प्रदर्शित यायेगु हे लेखक कलाकारया परम कर्त्तव्य जुइमा: । थ्व व्यापक संसारया सुख सुविधाया नापनापं झीगु जीवनया परम लक्ष्य, जीवन व जगतया निर्णय याना यंकेगु हे साहित्यया लक्ष्य जुइमा: ।

☐ खेलुइता:–साहित्यकारतय् कृतिया मूल्यांकन यायेबले अमिगु जीवनया व्यावहारिक गतिविधिलिसें गुकथं स्वापू तया अध्ययन याये माली?

सिद्धिचरण–सुं नुं मनू सर्गतं कुतुं व:पिं मखु, मांया गर्भ पिहां व:पिं ख: । थ्व हे संसारयागु सुख दु:खलिसें म्यलय् पुना: अमिसं गथे याना जीवन हन, गथे याना म्वानाच्वन आदियागु परिणाम अमिगु अभिव्यक्ति ख: । उकिं सुं लेखकयात मूल्यांकन यायेया निंतिं वं निर्वाह या:गु जीवनयागु पृष्ठभूमि नं थुइकेगु आवश्यक । लेख हे लेखक, लेखक हे लेख ख: । व नितायागु चा व न्हि,

लाव लुसिया थें सम्बन्ध दइ । सुयागु नं रचनाया मूल्यांकन यायेत वयागु जीवनयागु गतिविधियात सीकेगु आवश्यक । लेखकयागु नुग: नाया: लेख जुया पिहां वइ । उकिं लेखकयात म्हमसिल धा:सा वयागु लेखलिसें, वयागु रचना-लिसे झी परिचित जुइ फैमखु । थन्यागु हे खँयात कया: मखमलयागु बालिस्तय् जक लिधना च्वइम्ह लेखकं द्यनेत म्वाथ:गु सुकू छपा: हे मदुम्ह मनूया चित्रण याये फैमखु । च्वयेत ताजागु अनुभूति कायेया निंतिं झीसं बांलाक नये त्वने मखंपिं बहुसंख्यक जनतापिनिगु सुख द:खया भागी जूवने मा: धयागु धापू दु । लेखकं गुगु अवस्थाय् गय जुया च्व:गु ख: व नं झीसं सीकेमा:, अले जक झीसं अमिगु सही मूल्यांकन याये फइ ।

☐ खेलुइता: थौंकन्हे पद्यात्मक शैलीया कविताया औचित्य छु दु? पद्यात्मक शैलीं च्वयेवतु छु कविता क्वपुलांगु जुइ ला?

सिद्धिचरण–कविताय् पद्य व गद्य धका: धैगु खँय् झीसं विवाद मयासे काव्य साधना यायेगु बांलाइ गद्य च्वयेव कविता मजुइगु अथवा पद्यं च्वयेव कविता जुइगु मखु । पद्यं कविता च्वये सिबें गद्यं कविता च्वये थाकु । पद्य छगू आधार माध्यम ख: । लुमंकेत अ:पुकेत न्हापा न्हापा गणित, ज्योतिष शास्त्र नं पद्य च्वयेगु याना त:गु ख: । थथे संगीतया ब: कया झी सिबें न्हापायापिसं कविता रचना याना थकूगु दु । थौंकन्हे झीगु साहित्य ख्यलय् नं पद्यं जक मच्व:से गद्यं नं कविता च्वयेगु याना हयाच्वंगु दु । जिं स्वयेबले थ:गु रूचो कथं गद्यं च्व:सां, पद्यं च्व:सां छुं मपा: । झीगु अनुभूतियात गुलि स्यल्लाक व ध्वाथुइक झीसं मेपिन्त अनुभूत याके फै उलि हे सार्थक कविता जुइगु ख: ।

☐ खेलुइता:–स्व. कवि सिद्धिदास, स्व. कवि योगवीरसिंहया काव्यकृति वयक:पिनि जीवनकालय् गुलित लोकं ह्वा:? छि थ:गु प्रत्यक्ष अनुभव कना दी ला?

सिद्धिचरण–उगु इलय् शिक्षाया निभाः गनं गनं जक खः । शिक्षित समाजय् नं म्हो मनूतय्सं जक सिद्धिदास, योगवीरसिंहपिनिगु रचना ब्वनीगु व ब्वमिपिसं नं थःगु मांभाषां च्वःगुलि श्रद्धा याइगु हे जुल । जि उगु बखतय् छम्ह बिद्यार्थी जूगुया निंतिं जिं इपिंलिसे परिचित जुया । ल्हाये मज्यू, च्वये मज्यू धयागु इलय् थःगु मांभाषं साहित्य रचना प्रदान यानाः वपिं अमित जि महापुरुष थें भाःपिया । योगवीरसिंहया कविता "संसार सागर बीचे ̣लि प्राणोपिं दु", "मन्दोरा विलाप" जिमि त्वाःयापिं व मेमेपिसं कण्ठ याना ब्वनाः जुइगु जित लुमंनि । थय् ब्वनिपिं मध्ये पसल्यात ब अमि म्ह्याय्–कार्यपिं खः । अथे हे सिद्धिदासजुयागु सज्जन हृदयाभरण यागु उद्धरण कयाः नं गुलिखे मनूतय्सं खँ ल्हाइगु जि ताः । थुकियात मनूतय्स गुलि ह्वाः धयागु खँ धाये थाकु, तर उगु बखतय् छम्ह निग्ह्स्यां जक ब्वंगु जूसां इलंद्व मनूतग्सं ह्वाः धका धाये मालि । शुक्रराज शास्त्रीं "कर्म न्ह्योने तया नित्य भगवान् नुगले तया, नेपालभाषा समुद्रे जि फल तोता ब्वबाय त्यना" धाःगु सेवा हे उगु बखतय् मेपिसं ह्वाकेगु सिबें न निष्काम सेवा खः । उजागु ज्यायात न्ह्याक्व प्रशंसा याःसां मगाः । भिगु ज्यायागु फल मचा लिपा हे लाःसां मवइ मखु । आः छिकपिं युवकतसें उगु आजु पुलांगु खँयात कया जिके कुत्त कुला न्यनेगु नं अमित जनतां ह्वाःगुया दसि मखुला ?

□ खेलुइताः–थःगु मांभाय नेपालभाषां च्वयेगुली ब राष्ट्रभाषा नेपालीं च्वयेगुली छित उत्तिग्यंक आत्म सन्तुष्टि व आत्मगौरवया अनुभव जूला ?

सिद्धिचरण– थःगु मांभाषां च्वयेगुलीं सकसिनं गौरव ताइ । तर नेपाली भाषा नं आः थःगु देशया राष्ट्र भाषा जूगुलि थुकिं च्वयेगु नं झीसं गौरव तायेमाः । नेपाल भाषाय् च्वयेगु नं राष्ट्र भाषाया सेवा यायेगु खः । छीगु नेपाल भाषा गुलि थाहां वनी , उलि हे राष्ट्र भाषाया गौरव खः । नेपाल भाषा मदयेका छ्वयेव नेपालीया गौरव बढे जुइ धयागु ज्या खँ ला थःगुं अंग भंग याना

स्वस्थ जुइ धयागु थें खः । जि उकिं धाये, जित निगुलिं भाषां च्वयेबले गौरव अनुभव जू । तर नेपालभाषा न्हंका छ्वये जि हे मज्यू । नेपाल भाषायात विकासित यायेमज्यू धंगु खँय् जिगु पूर्ण बिरोध दु ।

□ खेलुइताः–साहित्यं तःमिगु, नेपालया संस्कृति व इतिहासया ज्ञानया निंतिं भल्सा काये बहगु माध्यम भाषा जुया ग्वाहालि बियाच्वंगु नेपालभाषाप्रति नेपाली जनतां गुकथं व्यबहार याःसा बांलाइ ?

सिद्धिचरण–भौगोलिक दृष्टि नेपाः तःधंगु देश मखु । चिकिधना नं छगू महा–प्रदेशयागु गुणं जाःगु थ्व देश खः । च्वापुगुंया क्वय् च्वनाच्वंपिं झी आजुपिसं थःगु भाय्, थःगु संस्कृतियात साप हे च्वछायेका थकूगु दु । थ्व खँ झी नेपाल भाषाभाषीतसें जक धंगु मखु, विदेशी इतिहासकार व पर्यटकतसें नं मुक्त कण्ठ थ्व खँ धंथकूगु दु । नेपालभाषायात कयाः भदन्त आनन्द कौशल्यायनं थ्व भाषायात न्हंका छ्वल धाःसा संसारया छगू तःधंगु हानि जुइ धका धया थकूगु दु । अथे हे इतिहासकार ब्रायन हड्ज्सनं "Newari has a small stock of literature ... which is wholly sacred and exotic ..." धाःगु दु । अथे हे फ्रान्सयाम्ह इतिहासकार सेल्भिन लेभिं धर्म्मादित्ययात च्वःगु पतिइ "छिमिगु पुलागु भाय्या पुलाम्ह ह्यमिया नातां, थ्वइत छिमिसं छम्ह कायनं बुन्हिम्ह मांयात थें दुर्व्यवहार यानाच्वंगु खना दु ख ता" धाःगु दु । मल्लकालयागु उत्तरार्द्ध निसें शाहकालयागु छगू शताब्दी तक नं नेपालभाषाया बांबांलागु सफूत रचना जूगु दु । धात्थें झी आजुपिसं थ्व धरनियागु अन्न नयाः थुकियागु सुविधा जक काल मखु, थःगु च्वजाःगु मस्तिष्कं आपालं कृतित नं बिया थकूगु दु । अथे हे संस्कृतिया स्यलय् नं शिल्पकला, हस्तकला, कृषि क्षेत्रय् आदिइ नं समयया गतिं न्ह्याये मफइगु बरदानत बियाः थकूगु दु । जि न्हापा धया थें झीसं थ्व नेवाःतय्गु जक धाये मज्यू, थ्व समस्त राष्ट्रया सम्पत्ति खः । उकियात संरक्षण व सम्बर्द्धन यायेगु सकस्यां

कर्त्तव्य खः ।

☐ खेलुइताः– श्री ५ या सरकारं, प्रज्ञा प्रतिष्ठान, साझा प्रकाशन, रेडियो नेपाल थेंजागु संस्था व निकायं नेपाल अधिराज्यया साहित्य सम्पन्न भाषाभाषी प्रति सम्मान यासें उचित थाय बिया टेवा बीगु याना यंकूसा नेपाल अधिराज्यया सकल नागरिकयाके स्वस्थ समझदारी ब्वःलना राष्ट्रियता ब्वातुइ । थ्व खँय् छिगु छु विचार दु ?

सिद्धिचरण–छिकपिनिगु विचारप्रति जिगु पूर्ण सहमति दु । थथे जुइव राष्ट्रया सर्वाङ्ग विकास जुयावनि धयागु खँय् जिगु विश्वाश दु ।

☐ खेलुइताः–नेपालभाषा व थुकिया साहित्यया भ वष्यप्रति छिगु धारणा छु गुजागु दु ?

सिद्धिचरण–निराशावादी सुं जुइमज्यू । जि नं छम्ह आशावादी । थज्याःगु महत्त्वपूर्ण नेपालभाषा सुनानं न्हंकां न्हनी मखु धयागु खँय् जित पूर्ण विश्वाश दु । म्हिग म्हीग सिबें थौं भाषायात उन्नत व प्राञ्जल यायेमाः धाइपिं आपलं युवक युवतितसें थुकी प्रयत्न याना यंकाच्वंगु दु । उकि थ्व भाषायागु उज्ज्वल भविष्य खनाच्वनागु दु । खः, गुगुं ज्याय नं पंगलः व बाधा दइ हे च्वनि तर गुगु उत्साह व उमंग थौं छिकपिंके जि खनाच्वना व हे थुकिया उज्ज्वल भविष्यया दृष्टान्त खः ।

बिजयेश्वर व नरेन्द्रजु, छिकपिं यलंनिसे खेलुइताःया निंतिं हथाधपथासं जिके अन्तर्वार्ता कायेत झाल । थुकिया हंक छसिकथं जि लिसः बिइत छुं ई लगे जुल । ३ घण्टाया दुने छिकपिसं न्ह्यसः तःथें जि लिसः बिया यंका । अवश्य थुकी छुं त्रुटी नं दयेफु । अवसर दःसा थ्व प्रकाशनया लिपा नं झासँ–जि स्यूगु खँ उलेगु कुतः याये । आःयात थुलि हे । छिकपिन्त धन्यवाद !